

Α.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ Τ.Τ.

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ**

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Π.Μ.Σ. «ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI»**

ΠΑΠΟΥΛΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑ-ΜΑΡΙΑ

Δ.Ε.Μ.05

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΠΥΡΙΔΑΚΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΑΙΓΑΛΕΩ 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Αθανάσιο Σπυριδάκο για όλη του την στήριξη και την βοήθειά του για αυτήν την εργασία. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Δέσποινα, την γραμματέα του μεταπτυχιακού προγράμματος για την υποστήριξή της. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συμμετέχοντες της έρευνας που τόσο πρόθυμα διέθεσαν τον χρόνο τους για να συμμετάσχουν. Έπειτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που ενδιαφέρθηκαν για την πρόοδο αυτής της εργασίας. Τέλος, ευχαριστώ πολύ τη οικογένειά μου που πιστεύει σε εμένα, στις δυνατότητές μου και με βοηθά πάντα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία αυτή έχει σκοπό να διερευνήσει τα υπάρχοντα μοντέλα διδασκαλίας θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη, να συγκρίνει τα μοντέλα και να βρει την καλύτερη λύση μέσω της πρόβλεψης των συνεπειών-αποτελεσμάτων, εκπαιδευτικών και κοινωνικών, της διδασκαλίας του καθενός, που παρέχονται μέσω της επιστημονικής μεθόδου πρόβλεψης του μέλλοντος «Delphi». Ακόμη, έχει σκοπό να προβλέψει τις μελλοντικές αλλαγές που θα συμβούν στην διδασκαλία του μαθήματος στην Α'βάθμια εκπαίδευση και τους χειρισμούς που θα πρέπει να συμβούν εκ μέρους του εκπαιδευτικού σχεδιασμού και των δασκάλων ώστε οι αλλαγές αυτές να οδηγήσουν σε βελτίωση της εκπαίδευσης όσον αφορά το μάθημα στο δημοτικό και σε θετικές επιπτώσεις για την κοινωνία.

Καθώς πρόκειται για ευαίσθητο θέμα, δηλώνεται ρητά ότι η συγκεκριμένη εργασία δημιουργήθηκε αποκλειστικά για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς και δεν εξυπηρετεί, ούτε αποβλέπει σε κανένα πολιτικό, θρησκευτικό, προσωπικό ή άλλο όφελος. Το βιβλιογραφικό μέρος της εργασίας προήλθε από την ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και των νόμων του ελληνικού κράτους που βρίσκονται σε ισχύ. Το ερευνητικό μέρος και τα πορίσματα της έρευνας προέρχονται από τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, αυτών καθαυτών.

ABSTRACT

This study's purpose is to explore the types of religious education in primary education in Greece and Europe, to compare them and find the best solution by forecasting the consequences and results, educational and social, each type has, that can be provided by the scientific forecasting method "Delphi". Also, another purpose of the study is to forecast the educational changes that will happen to the instruction of the subject at the primary education, the acts that the teachers and managers of education should do, so as these changes will improve the education, as far as this subject is concerned, and will lead to a better community generally.

As this is a sensitive issue, it is explicitly stated that this study was created solely for educational and research purposes and does not serve for any political, religious, personal or other benefit. The theoretical part of the work has emerged from the review of the existing bibliography and the laws of the Greek state in force. The research part and the findings of the research come from the views of the research participants.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ...7

ΜΕΡΟΣ Α΄- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ...9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΡΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΙΑ...10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ..12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ..14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ...17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΤΟ ΔΙΛΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ Η ΜΗ-ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ; ΜΗΠΩΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ ΑΛΛΗ ΕΠΙΛΟΓΗ;...19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΜΕΘΟΔΟΣ DELPHI...21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ...23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI...28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ...30

ΜΕΡΟΣ Β΄- ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ...32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ...33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ...36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Α΄ ΓΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ...39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Β΄ ΓΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ...46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ...52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: POLARITY MANAGEMENT ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ-ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ...56

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ...60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ...62

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ...65

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ...67

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η θρησκεία (ως γενική έννοια) αποτελούσε και αποτελεί, για πολλούς ανθρώπους σίγουρα, αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Μια σύντομη ιστορική αναδρομή υποδεικνύει ότι η θρησκεία ως ένα είδος «λατρείας» βρίσκει τις απαρχές της πολύ πίσω στο χρόνο, στους μακρινούς προγόνους μας, όταν φοβόντουσαν τα στοιχεία της φύσης και προκειμένου να τα εξευμενίσουν και να νιώσουν καλύτερα, τα θεοποίησαν.

Έκτοτε, εμφανίστηκαν πάρα πολλές θρησκείες, μερικές από τις οποίες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η θρησκεία αποτελεί ένα καθολικό φαινόμενο. Γιατί όμως οι περισσότεροι άνθρωποι νιώθουν την ανάγκη να πιστέψουν στο Θεό ή σε κάποια ανώτερη δύναμη; Η απάντηση βρίσκεται την ίδια τη φύση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ως ον με μεγάλες νοητικές ικανότητες, βρίσκεται στη δύσκολη θέση που οι ίδιες οι ικανότητές του τον οδήγησαν να δώσει απάντηση μέσω της θρησκείας σε ερωτήματα που δεν μπορούν να απαντηθούν με άλλο τρόπο, όπως το σκοπό της ύπαρξης του. Επιπλέον, η θρησκεία δημιουργήθηκε από τον άνθρωπο για να κατευνάσει τους φόβους του και να αποτελέσει στήριγμά του.

Η θρησκεία όμως, πέρα από τη σημαντική βοήθεια που προσέφερε ως στήριγμα στη ζωή των ανθρώπων, πολλές φορές, μέσω της αυταρχικότητας, συνειδητής ή υποσυνείδητης ορισμένων ανθρώπων, κοσμικών ή με θρησκευτικές αρμοδιότητες, οδήγησε σε καταπίεση των ανθρώπων. Παράδειγμα αποτελεί ο μεσαίωνας κατά τον οποίο πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους από την παρανόηση ή παράφραση των βασικών αρχών της θρησκείας των κρατών στα οποία ανήκαν εκ μέρους των ανθρώπων της εξουσίας, συγκεκριμένα θρησκευτικής και στη συγκεκριμένη περίπτωση σε χριστιανικά κράτη, δηλαδή αναφερόμαστε στην *Ιερά Εξέταση*. Βλέπουμε λοιπόν ότι με το πρόσχημα της πίστης σε μία θρησκεία και την εξουσία η οποία έχει δοθεί από «εκ των Ανωτέρω» σε ορισμένους ανθρώπους (βασιλιάς/κληρικός κ.α.), η θρησκεία αντί να βοηθήσει τους ανθρώπους, οδηγεί στην καταπίεση τους και στην υπόδειξη ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής που αν δεν τον ακολουθήσεις, θα υποστείς τις συνέπειες όχι από το Θεό, αλλά από τον άνθρωπο της εξουσίας.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η θρησκεία δεν αποτελεί απλά προσωπικό αλλά συλλογικό βίωμα, τόσο σημαντικό μάλιστα το οποίο προσπέρασε την ανάγκη του ανθρώπου να κατευνάσει τους φόβους του και μετατράπηκε στον βασικό παράγοντα δύναμης και εξουσίας, σε μια ορισμένη χρονική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας, τουλάχιστον στην Ευρώπη.

Ακόμη, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η θρησκεία αποτελούσε και αποτελεί πεδίο σπουδών. Η εντατική εκπαίδευση σε θρησκευτικά θέματα έχει και αυτή τις

απαρχές της στο μεσαίωνα, κατά τον οποίο μάλιστα η εκκλησία ίδρυσε πανεπιστήμια, στα οποία ερευνούνταν θρησκευτικά θέματα, και σχολεία. Τα σχολεία και τα πανεπιστήμια της εκκλησίας συνεχίζουν να υπάρχουν έως σήμερα.

Στη χώρα μας, η θρησκευτική εκπαίδευση είναι καθιερωμένη. Σε ελληνικά σχολεία πριν την επανάσταση, οι μαθητές διδάσκονταν την ανάγνωση με βάση εκκλησιαστικά βιβλία. Ας μην ξεχνάμε ότι η εκκλησία ήταν εκείνη η οποία μερίμνησε για την εκπαίδευση των υπόδουλων Ελλήνων στην τουρκοκρατία (κρυφό σχολειό). Στο νεοελληνικό κράτος, η διδασκαλία της Ορθοδοξίας είναι καθιερωμένη στο σχολείο, με τη μορφή του ομολογιακού μαθήματος με δικαίωμα απαλλαγής για όποιον δεν το επιθυμεί μέχρι τις μέρες μας.

Όμως, όλη αυτή η κατάσταση φαίνεται να αλλάζει σιγά-σιγά. Το προσφυγικό ρεύμα και η ανάγκη ικανοποίησης των θρησκευτικών αναγκών όλων των μαθητών δημιούργησαν έντονο διάλογο μεταξύ κράτους και εκκλησίας σχετικά με το θέμα της διδασκαλίας των θρησκευτικών.

Από τη μία, η σύνδεση κράτους-Εκκλησίας προστάζει σύμφωνα με την Εκκλησία και το Σύνταγμα της χώρας τη διδασκαλία της Ορθοδοξίας στο σχολείο. Από την άλλη, η αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας και τα άτομα διαφορετικών θρησκειών ή μη θρησκευόμενα προστάζουν και απαιτούν αλλαγές στην διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος. Επιπλέον, διεθνής οργανώσεις και διεθνείς συμβάσεις έχουν λόγο και προσφέρουν τις απόψεις τους για έναν τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος ο οποίος έγινε γνωστός τελευταία στη χώρα μας, την μη-ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, αλλιώς θρησκευσιολογία.

Οι αντιδράσεις και από τις δύο πλευρές, με πιο έντονη την πλευρά της Εκκλησίας δεν άργησαν να έρθουν. Σε συζητήσεις φιλικές ή και πιο επίσημες, το ζήτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών μπορεί να απασχολήσει σχεδόν τον κάθε άνθρωπο, εφόσον ο καθένας μπορεί να έχει λόγο ως πολίτης του κράτους.

Η συζήτηση σε θέματα που άπτονται προσωπικών απόψεων δεν είναι καθόλου εύκολη. Κάποιος πιστεύει ότι τα θρησκευτικά πρέπει να παραμείνουν όπως ήταν πάντα στην Ελλάδα. Κάποιος άλλος τάσσεται υπέρ μιας θρησκευσιολογίας. Η εκπαίδευση πρέπει να αποφασίσει τελικά ποια είναι η σωστότερη και πιο δίκαιη επιλογή. Αυτή είναι η αφορμή της συγκεκριμένης εργασίας.

Η συγκεκριμένη εργασία έχει σκοπό να παρουσιάσει την θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, να εξετάσει το δίλλημα της θρησκευσιολογίας και του ομολογιακού μοντέλου θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση, να παρουσιάσει την μέθοδο λήψης αποφάσεων Delphi και να δώσει μια απάντηση σε αυτό το δίλλημα.

ΜΕΡΟΣ Α΄ -
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΕΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΡΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

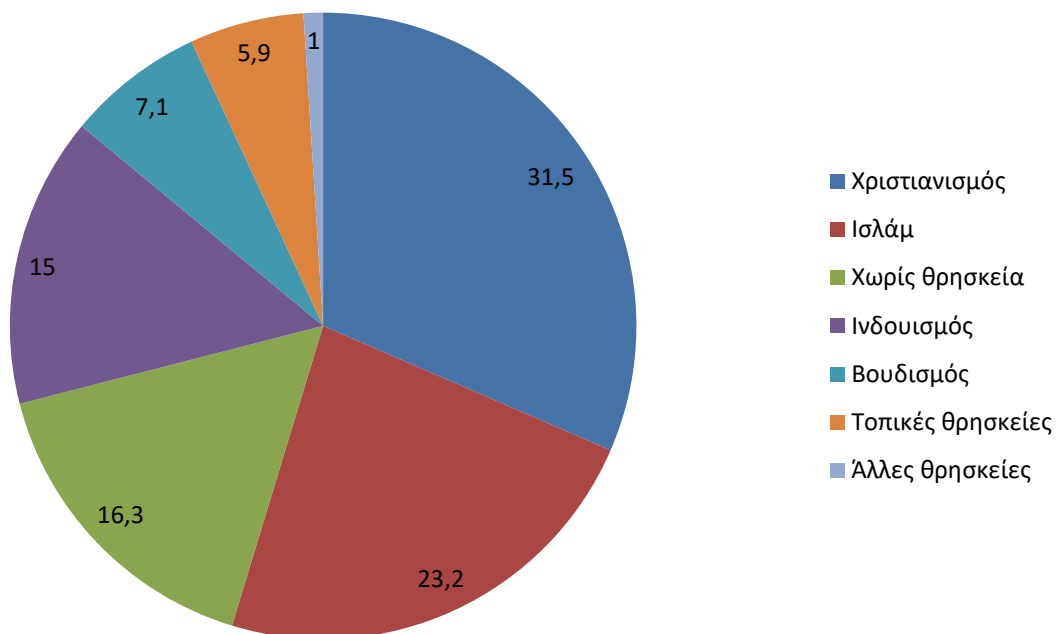
Προκειμένου να αναφερθούμε στη διδασκαλία των θρησκευτικών στην Α΄ βαθμια εκπαίδευση, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστούν ορισμένοι βασικοί όροι σχετικοί με τη θρησκεία.

Αρχικά, η δυσκολότερη έννοια που εξετάζεται προς αποσαφήνιση είναι αυτή της ίδιας της έννοιας της θρησκείας. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί και διαμάχη μεταξύ των ειδικών πάνω σε αυτούς.

Σε μια προσπάθεια να αποδώσουμε την έννοια της θρησκείας, θα λέγαμε ότι η θρησκεία είναι η σχέση του ανθρώπου με το Θεό και περιέχει μια σχέση φυσικού-υπερφυσικού. Η θρησκεία παρουσιάζει τρία χαρακτηριστικά, τα οποία είναι η *πίστη*, η εμπιστοσύνη του ανθρώπου στο Υπερβατικό, η *λατρεία*, δηλαδή τα λεγόμενα και πραττόμενα της θρησκευτικής κοινότητας και το *ήθος*, δηλαδή ο τρόπος ζωής. (https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B1#cite_note-7).

Έπειτα, θα πρέπει να αναφερθούμε στις βασικές θρησκείες του κόσμου. Η θρησκεία με τους περισσότερους πιστούς είναι ο Χριστιανισμός, με 2.200.000.000 πιστούς. Ακολουθεί το Ισλάμ με 1.703.000.000, ο Ινδουισμός με 1.100.000.000 πιστούς, ο Βουδισμός με 488.000.000 και τοπικές θρησκείες με 400.000.000 πιστούς. Ακόμη, ο Ταοϊσμός περιλαμβάνει έως 173.000.000 πιστούς, ο Ιουδαϊσμός 17.000.000. Ακολουθεί γράφημα με βάση τις μεγαλύτερα θρησκευόμενες και μη κοινωνικές ομάδες, τα στοιχεία του οποίου προέρχονται από έρευνα του 2010 (πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Major_religious_groups).

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΙΣΤΩΝ ΑΝΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ Ή ΧΩΡΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑ (2010)

Πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Major_religious_groups

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αρχικά, τον τελευταίο καιρό έχει γίνει λόγος για την κατάργηση του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος των θρησκευτικών στην Α΄βαθμια εκπαίδευση. Τι ακριβώς όμως είναι ο ομολογιακός χαρακτήρας;

Ως ομολογιακό μοντέλο ορίζουμε εκείνο το μοντέλο του μαθήματος που κατά κύριο λόγο αναφέρεται σε μια μόνο θρησκεία και συνήθως, στην κυρίαρχη ή επικρατούσα θρησκεία του κράτους. Το ομολογιακό μάθημα στη χώρα μας αναφέρεται συχνά ως κατηχητικό, αφού έχει κύριο, αλλά να τονίσουμε όχι μοναδικό σκοπό, την τόνωση του Ορθόδοξου συναισθήματος των μαθητών. Σε αυτό το σημείο διευκρινίζεται ότι οι όροι ομολογιακό, μη ομολογιακό, κατηχητικό έχουν διαφορετική έννοια για τα ελληνικά σχολεία και διαφορετική για τα υπόλοιπα σχολεία της Ευρώπης. Ομολογιακό μάθημα για την Γερμανία σημαίνει ότι αυτό διδάσκεται υπό την ευθύνη συγκεκριμένης θρησκευτικής κοινότητας σε συνεργασία με το κράτος (Schweitzer, 2011, όπ. αν. στο Schreiner, 2013:6). Βέβαια, είναι κατανοητό ότι, για να το διδάσκει μια συγκεκριμένη θρησκευτική κοινότητα, προφανώς το μάθημα αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη θρησκεία κατά κύριο λόγο όπως συμβαίνει και εδώ, συνεπώς το μόνο που αλλάζει είναι το ποιος έχει την ευθύνη για την διδασκαλία του μαθήματος.

Χώρες όπως η Ελλάδα προσέφεραν μέχρι πρότινος ομολογιακό μάθημα θρησκευτικών, το οποίο αναφερόταν στην επικρατούσα θρησκεία. Τελευταίως και με τα νέα προγράμματα σπουδών το ομολογιακό μάθημα στο δημοτικό έχει ανανεωθεί και παρουσιάζει διαφορετικό χαρακτήρα με προσπάθεια να συμπεριληφθούν και βασικές αρχές άλλων θρησκειών. Άλλες χώρες προσφέρουν περισσότερα ομολογιακά μαθήματα των θρησκευτικών, ώστε το κάθε ένα από αυτά να ανταποκρίνεται σε κάθε θρησκευτική κοινότητα που το επιθυμεί.

Αντίθετα, η θρησκευσιολογία αναφέρεται σε σπουδή για την κατανόηση της θρησκείας μέσα από συστηματική καταγραφή, μελέτη και διερεύνηση (Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B1>). Όσον αφορά τη διδασκαλία της θρησκευσιολογίας στο σχολείο, είναι μη ομολογιακή, δεν έχει σκοπό την ενίσχυση της πίστης σε μια συγκεκριμένη θρησκεία.

Μπορεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα να ξεκίνησε ο διάλογος για την θρησκευτική εκπαίδευση, δεν είναι όμως ένα θέμα που απασχόλησε μόνο την ελληνική παιδεία και κοινωνία. Στην πραγματικότητα, απασχολεί όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου και ειδικά εκείνες στις οποίες δεν παρουσιάζεται θρησκευτική ομοιογένεια.

Αρχικά, θα πρέπει να γίνει μια διευκρίνιση του όρου θρησκευτική εκπαίδευση. Ο όρος θρησκευτική εκπαίδευση πρωτοεμφανίστηκε στις Βρετανικές αποικίες της Αμερικής τον 17^ο αιώνα, όμως αναφερόταν στην εκκλησιαστική εκπαίδευση (Moran, χ.χ.). Από την άλλη, ένας διαφορετικός όρος προέκυψε στην Αγγλία στην δεκαετία του 1940, όπως φαίνεται στη Εκπαιδευτική Δράση (Education Act) του 1944 και είχε δύο βασικά στοιχεία, την συλλογική λατρεία των μαθητών, και τη θρησκευτική διδασκαλία στους μαθητές κάθε σχολείου (Cox, 1983:4, όπ.αν. στο Moran, χ.χ.). Στην δεκαετία του '60 η Αγγλία δεν ήταν θρησκευτικά τόσο ομοιογενής. Έκτοτε ξεκίνησε η κριτική ενάντια στην συλλογική θρησκευτική λατρεία που καθιερώθηκε με την Εκπαιδευτική Δράση του 1944 (Hull 1989 όπ. αν. στο Moran, 1989). Η Εκπαιδευτική Δράση τροποποιήθηκε το 1988 (Jackson, 2015:7). Από το 1994 στην Αγγλία διδάσκονται 6 βασικές θρησκείες (IARF, 2002).

Κατανοούμε λοιπόν ότι αρχικά, ο όρος θρησκευτική εκπαίδευση επηρεάζεται άμεσα από την θρησκευτική ομοιογένεια ενός κράτους. Έπειτα, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η θρησκευτική εκπαίδευση παρουσιάζεται με διάφορα μοντέλα.

Τα διαφορετικά μοντέλα διδασκαλίας επηρεάζονται από:

- Την θρησκευτική ομοιογένεια
- Τη σχέση θρησκείας-κοσμικότητας κάθε κράτους
- Την ιστορική παράδοση κάθε κράτους
- Την αντίληψη για τη φύση και το σκοπό του μαθήματος (IARF, 2002).

Σχετικά με την θρησκευτική ομοιογένεια, αναφέρουμε ότι στην Ελλάδα, καθώς υπάρχει πολύ μεγάλη θρησκευτική ομοιογένεια, το μάθημα των θρησκευτικών ακολουθεί αυτή την ομοιογένεια. Αντίθετα, σε άλλες χώρες όπως στην Αγγλία, η θρησκευτική ομοιογένεια δεν είναι τόσο μεγάλη και η εκπαίδευση, όπως προαναφέρθηκε, προσφέρει περισσότερα ομολογιακά μαθήματα.

Σχετικά με την σχέση θρησκείας-κοσμικότητας, γνωρίζουμε ότι στην Ελλάδα «η παρουσία της θρησκείας στη νεοελληνική κοινωνία συνδέθηκε μετεπαναστατικά με το περιεχόμενο των πολιτικών οραματισμών για τη διαμόρφωση ενός εθνικού κράτους του οποίου η γεωγραφική οριοθέτηση αποτελούσε την προϋπόθεση της εθνικής του ολοκλήρωσης» (Καραμούζης, 2009:83). Η παρουσία της εκκλησίας στην Ελλάδα είναι έντονη σε κάθε κοινωνική πλευρά.

Έπειτα, η ιστορική παράδοση κάθε κράτους επηρεάζει την θρησκευτικότητα των πολιτών του. Για παράδειγμα, η Ρωσία έχει μακρά παράδοση στην Ορθοδοξία, όπως και η Ελλάδα. Στην Γερμανία συνυπάρχουν Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες.

Ακόμη, η έννοια της θρησκευτικής εκπαίδευσης διαφέρει με βάση τα διαφορετικά μοντέλα διδασκαλίας και τους σκοπούς της εκπαίδευσης. Για παράδειγμα να μαθαίνεις την θρησκεία (learning religions) αναφέρεται σε ομολογιακή προσέγγιση,

όμως να μαθαίνεις για την θρησκεία (learning about religion) αφορά την μετάδοση γνώσεων επί των θρησκειών (Teese, 2010:101 όπ.αν. στο Schreiner, 2013:5).

Συνεπώς, κατανοούμε ότι η θρησκευτική εκπαίδευση ορίζεται διαφορετικά, ανάλογα με το μοντέλο διδασκαλίας της, αφού κάθε μοντέλο έχει και διαφορετικό σκοπό.

Τέλος, παρουσιάζονται τρία γνωστά μοντέλα θρησκευτικής εκπαίδευσης:

- Διδασκαλία οργανωμένη από θρησκευτικές κοινότητες με αποκλειστικά δική τους ευθύνη για την θρησκευτική εκπαίδευση
- Διδασκαλία οργανωμένη σε συνεργασία μεταξύ των κρατικών αρχών και θρησκευτικών κοινοτήτων
- Διδασκαλία οργανωμένη από τις αρχές του κράτους (Schreiner,2013:5).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Κάθε χώρα, όπως προαναφέρθηκε, ανάλογα με τους σκοπούς που έχει το μάθημα παρουσιάζει διαφορετικά μοντέλα διδασκαλίας των θρησκευτικών.

Στην Ευρώπη, σε χώρες όπως η Πολωνία, η Ιρλανδία και η Ιταλία, την διδασκαλία των θρησκευτικών αναλαμβάνουν οι τοπικές θρησκευτικές κοινότητες.

Στην Ελλάδα, Αυστρία, Βέλγιο, Γερμανία, Ουγγαρία, Ρωσία, Ισπανία και σε μέρη της Ελβετίας, η διδασκαλία γίνεται με βάση τη συνεργασία κράτους και των θρησκευτικών κοινοτήτων.

Στην Δανία, Εσθονία, Φινλανδία, Νορβηγία, Σουηδία και σε μέρη της Ελβετίας το μάθημα οργανώνεται από τις επίσημες αρχές (Schreiner, 2013:5).

Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε ότι:

- Στην Τσεχία υπάρχει δυνατότητα ομολογιακού μαθήματος θρησκευτικών κατ' επιλογήν
- Στην Γαλλία δεν υπάρχει μάθημα θρησκευτικών. Τα στοιχεία περί θρησκειών παρουσιάζονται μέσω άλλων μαθημάτων π.χ. Ιστορία, τέχνη
- Στην Ρουμανία, το μάθημα των θρησκευτικών είναι ομολογιακό. Για να υπάρξει μάθημα θρησκευτικών, πρέπει να ενδιαφερθούν τουλάχιστον δέκα μαθητές κατά την υποχρεωτική εκπαίδευση, αλλιώς η εκκλησία αναλαμβάνει με δικό της κόστος την διδασκαλία των μαθητών
- Στην Ισπανία, στο δημοτικό, το μάθημα των θρησκευτικών είναι ομολογιακό κατ' επιλογήν και στην αρχή της χρονιάς, οι γονείς αποφασίζουν για το αν και σε ποια θρησκεία θα αναφέρεται το μάθημα που θα παρακολουθήσουν
- Στην Σουηδία, η θρησκευτική εκπαίδευση είναι μη-ομολογιακή
- Στην Ολλανδία υπάρχει μη-ομολογιακή θρησκευτική προσέγγιση η οποία διδάσκεται είτε ως μέρος άλλων μαθημάτων είτε σαν ξεχωριστό μάθημα. Οι γονείς έχουν το δικαίωμα να οργανώσουν χριστιανικό ή άλλο ομολογιακό μάθημα επιλογής τους στο οποίο οι δάσκαλοι θα εκπαιδεύονται και θα πληρώνονται από την εκκλησία. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα για την μουσουλμανική κοινότητα να διδάσκεται τη δική της θρησκεία σε μουσουλμανικά σχολεία από μια ως τρεις ώρες την εβδομάδα (Perin,2009)
- Στην Ουγγαρία το μάθημα των θρησκευτικών και των ηθών είναι υποχρεωτικό από το 2013 και αναφέρεται στο Χριστιανισμό (Schreiner, 2013)
- Στην Γερμανία το μάθημα είναι ομολογιακό. Κυρίως προσφέρεται θρησκευτική εκπαίδευση σχετική είτε με τον Καθολικισμό είτε με τον Προτεσταντισμό, και σε ορισμένα κρατίδια και περιπτώσεις προσφέρεται Ορθόδοξη διδασκαλία. Ακόμη, σε κάποια κρατίδια, αναφορές στο Ισλάμ

γίνονται ως ένα κατ'επιλογήν στοιχείο ενός μαθήματος που έχει σκοπό να ενισχύσει τη μητρική γλώσσα ορισμένων μαθητών (Schreiner, χ.χ.)

- Στη Δανία, υπάρχει υποχρεωτικό μάθημα με την ονομασία «χριστιανικές σπουδές» με δυνατότητα απαλλαγής
- Στην Φινλανδία, υπάρχει υποχρεωτική εκπαίδευση που αφορά κυρίως το Λουθηρανισμό αλλά οι γονείς έχουν δικαίωμα να ζητήσουν για τα παιδιά τους άλλη εκπαίδευση εάν το επιθυμούν, αρκεί η θρησκεία να είναι καταγεγραμμένη στην Φινλανδία. Ως εναλλακτική για αυτούς που δεν δηλώνουν κάποια θρησκεία, υπάρχει το μάθημα ηθών
- Στη Νορβηγία το μάθημα ονομάζεται «Γνώσεις Χριστιανισμού, και θρησκεία και ηθική εκπαίδευση», είναι υποχρεωτικό και έχει δεχτεί κριτική σε σημείο οι γονείς να οδηγηθούν σε δικαστήριο για την απαλλαγή των παιδιών τους από το μάθημα. Το δικαστήριο δικαίωσε τους γονείς των παιδιών (Llorent-Bedmar & Cobano-Delgado, 2014:55).

Παρατηρούμε λοιπόν ότι τελικά το μάθημα που επικρατεί στην Α΄βαθμια εκπαίδευση στις ευρωπαϊκές χώρες που παρουσιάζονται είναι το ομολογιακό, είτε υποχρεωτικό είτε κατ'επιλογήν.

Τέλος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι, το Συμβούλιο της Ευρώπης από το 2005 προτείνει την διδασκαλία θρησκευιολογίας στο πλαίσιο αλληλοκατανόησης των λαών, αντί της έλλειψης μαθήματος που να αναφέρεται σε θρησκείες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Όπως είναι γνωστό, στην Ελλάδα το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό διδάσκεται από την τρίτη έως την έκτη δημοτικού.

Επιπλέον, γνωρίζουμε ότι στην Ελλάδα, οι δάσκαλοι οι οποίοι διδάσκουν το μάθημα των θρησκευτικών στην Α΄βάθμια εκπαίδευση δεν χρειάζεται να ανήκουν σε κάποια θρησκευτική κοινότητα ούτε να έχουν κάποιο δίπλωμα διδασκαλίας κάποιας θρησκείας. Στην Γερμανία για παράδειγμα, η Καθολική ή η Προτεσταντική κοινότητα είναι εκείνη υπεύθυνη για την διδασκαλία του μαθήματος στην κοινότητά τους.

Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δηλώνει στους σκοπούς του ότι συμπεριλαμβάνεται η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης των Ελλήνων. Κατανοούμε συνεπώς ότι η εκμάθηση βασικών στοιχείων της Ορθοδοξίας στους Έλληνες είναι στους άμεσους σκοπούς του εκπαιδευτικού σχεδιασμού.

Με βάση αυτό, η διδακτέα ύλη των θρησκευτικών του δημοτικού βασίζεται κατά κύριο λόγο στον Χριστιανισμό και συγκεκριμένα, στην Ορθοδοξία.

Στο δημοτικό, προβλέπονται 56 ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών σε κάθε τάξη (Γ΄, Δ΄, Ε΄, ΣΤ΄ δημοτικού). Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό χαρακτηρίζεται ομολογιακό με την έννοια ότι η κύρια αναφορά του είναι στην επίσημη θρησκεία της Ελλάδας. Στην έκτη δημοτικού υπάρχουν αναφορές και σε άλλες θρησκείες. Σε κάθε περίπτωση όμως, το μάθημα των θρησκευτικών του δημοτικού χαρακτηρίζεται ομολογιακό.

Δεν έχουν υπάρξει σημαντικές αλλαγές στη δομή του μαθήματος ανά τα χρόνια. Η τελευταία αναμόρφωση του προγράμματος έγινε το 2016. Το ανανεωμένο μάθημα έχει στόχο την γνωριμία των μαθητών με την Ορθοδοξία και έχει παιδαγωγικές προεκτάσεις, όπως την καλλιέργεια συναισθημάτων αλληλεγγύης και κατανόησης των ανθρώπων, απόρριψης του ρατσισμού και υιοθέτησης μιας πιο φιλόνητης στάσης ζωής. Βλέπουμε λοιπόν ότι το μάθημα των θρησκευτικών της Α΄βαθμιας εκπαίδευσης δεν περιορίζεται μόνο στην διδασκαλία της Ορθοδοξίας αυτή καθαυτή. Σε αυτό το σημείο είναι ανάγκη να γίνει αναφορά στον όρο ηθική εκπαίδευση.

Έχει γίνει αναφορά και σε άλλα ομολογιακά μαθήματα ο όρος της ηθικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη π.χ. Ουγγαρία. Ο όρος ηθική εκπαίδευση (moral education) έχει σχέση με τον όρο θρησκευτική εκπαίδευση, όμως είναι ξεχωριστός. Πολλές φορές, η εκπαίδευση των ηθών είναι μέρος της θρησκευτικής εκπαίδευσης, άλλες φορές αποτελούν δύο διαφορετικά μαθήματα που το ένα αποτελεί εναλλακτική του άλλου (Moran, χ.χ.). Εξαρτάται σε ποιο εκπαιδευτικό σύστημα αναφερόμαστε.

Για παράδειγμα, στο εκπαιδευτικό σύστημα της Σκωτίας, γίνεται αναφορά σε «Religious and Moran Education».

Παράλληλα, θα πρέπει να επαναλάβουμε ότι το ήθος και η στάση ζωής είναι μέρος της θρησκείας, παρόλα αυτά δεν είναι απαραίτητο η εκπαίδευση ηθών να αναφέρεται στο ήθος μιας συγκεκριμένης θρησκείας, αλλά στο ήθος που είναι πανανθρώπινα αποδεκτό, δηλαδή στην αλληλοκατανόηση, φιλανθρωπία, απόρριψη της βίας και μπορεί να διδάσκεται είτε σαν ξεχωριστό είτε ως μέρος άλλων μαθημάτων. Για παράδειγμα, οι θεματικές εβδομάδες που έχουν δημιουργηθεί στην Ελλάδα για ενημέρωση επάνω σε σημαντικά θέματα θα μπορούσαν να αποτελούν μέρος μιας διδασκαλίας ηθών που έχουν σκοπό να προάγουν σωστή στάση απέναντι στη ζωή.

Πέρα από αυτά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι το μάθημα των θρησκευτικών έχει διαθεματικές προεκτάσεις και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Ειδικότερα, στην έκτη δημοτικού, με την αναφορά σε άλλες θρησκείες, υπάρχει η δυνατότητα συζήτησης εντός της τάξης σχετικά με ήθη και έθιμα των διαφόρων πιστών και την αναγκαιότητα ειρηνικής συνύπαρξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΤΟ ΔΙΛΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ Η ΜΗ-ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ; ΜΗΠΩΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ ΑΛΛΗ ΕΠΙΛΟΓΗ;

Η ανακοίνωση της αναμόρφωσης των στόχων του μαθήματος των θρησκευτικών στην Α΄βάθμια εκπαίδευση έφερε τεράστια αναταραχή και μεγάλες συζητήσεις σε Μ.Μ.Ε., σε κοινωνικά δίκτυα και σε απλές συζητήσεις μεταξύ των πολιτών. Βέβαια, όπως φάνηκε τουλάχιστον έως τώρα, οι αλλαγές αυτές στην Α΄βάθμια εκπαίδευση δεν ήταν τόσο ριζοσπαστικές όσο θα ανέμενε κανείς από το μέγεθος των δηλώσεων που έλαβαν χώρα. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν δύο αντίθετες πλευρές- απόψεις, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλη την Ευρώπη.

Από την μία, υπάρχουν οι υποστηρικτές της μη ομολογιακής εκπαίδευσης, από την άλλη οι υποστηρικτές της ομολογιακής.

Η εύρεση της καλύτερης επιλογής είναι εξαιρετικά δύσκολο θέμα, καθώς πρέπει να λαμβάνεται υπόψη:

- Το συνταγματικό πλαίσιο
- Πανανθρώπινες αξίες
- Ανθρώπινα δικαιώματα
- Στόχοι Α΄βάθμιας εκπαίδευσης
- Ιδιαιτερότητα κάθε χώρας

Στη συνέχεια, θα γίνει μια προσπάθεια να εξερευνηθεί το θέμα για τη χώρα μας.

Ξεκινώντας, το συνταγματικό πλαίσιο αναφέρει στο άρθρο 16, παράγραφος 2 ότι η εκπαίδευση έχει σκοπό εκτός των υπολοίπων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης. Επιπλέον, στο άρθρο 3 παράγραφος 1 αναφέρεται ότι η επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Έπειτα, στο άρθρο 13 παράγραφος 1, γίνεται αναφορά στην θρησκευτική ελευθερία, και συγκεκριμένα η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη, επιπλέον ο προσηλυτισμός απαγορεύεται (παρ. 2).

Με βάση αυτά τα δύο, κατανοούμε ότι: Από την μία, η εκπαίδευση πρέπει να λάβει υπόψη της, και όντως το λαμβάνει ότι πρέπει να προάγει την θρησκευτική συνείδηση των Ελλήνων, και συγκεκριμένα της Ορθοδοξίας, όπως αποδεικνύεται από τα σχολικά εγχειρίδια των τεσσάρων τάξεων του δημοτικού όμως από την άλλη, πρέπει να σεβαστεί το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας των μαθητών, όπως αποδεικνύεται από το δικαίωμα απαλλαγής από το συγκεκριμένο μάθημα.

Έπειτα, ο σεβασμός της ιστορίας και της παράδοσης ενός λαού αποτελεί πανανθρώπινη αξία. Έτσι, θα πρέπει κάθε μαθητής που ζει στη χώρα να γνωρίζει τα

βασικά για την παράδοση και την ιστορία της. Σε αυτή την παράδοση μεγάλο ρόλο έχει παίξει και η Ορθοδοξία και για αυτό το λόγο, ίσως θα έπρεπε όλοι μαθητές να γνωρίσουν έστω μερικά πράγματα για την Ορθοδοξία, δηλαδή για τις γιορτές, ή για την λειτουργία του κράτους και των ηθών και εθίμων και τη σχέση τους με την θρησκεία, αλλά ξεκαθαρίζεται ότι σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να τα γνωρίσουν με τρόπο που να τους επιβάλλεται η συγκεκριμένη θρησκεία. Εάν αυτό δεν είναι εν τέλει εφικτό μέσω του μαθήματος των θρησκευτικών, αναφορές μπορούν να γίνονται μέσω άλλων μαθημάτων.

Στη συνέχεια, αναφέρουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να πιστεύει σε όποια θρησκεία θέλει. Η παιδεία θα πρέπει να φέρεται δίκαια απέναντι σε όλους τους μαθητές. Συνεπώς, κάθε μαθητής θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να ακούσει έστω λίγα πράγματα για την θρησκεία του. Αυτό δεν εξυπηρετεί μόνο τον προηγούμενο σκοπό. Αντιθέτως, ωφελεί τους μαθητές διότι τους προσφέρει χρήσιμες γνώσεις που εξυπηρετούν την αλληλοκατανόηση μεταξύ των ανθρώπων.

Έπειτα, σχετικά με τους στόχους της Α' βαθμιας εκπαίδευσης, όπως προαναφέρθηκε, αυτή έχει στόχο εκτός των άλλων, την προαγωγή της θρησκευτικής συνείδησης. Συνεπώς, η προαγωγή της Ορθοδοξίας είναι μέσα στους στόχους της. Όμως, σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, οι μαθητές θα πρέπει να ενημερώνονται για άλλους πολιτισμούς, για άλλους ανθρώπους, για άλλες θρησκείες.

Τέλος, σχετικά με την ιδιαιτερότητα κάθε χώρας, είναι γνωστό ότι η Ορθοδοξία, από την σύσταση του νέου ελληνικού κράτους έχει σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων όπως και στο επίσημο κράτος και την λειτουργία του. Βέβαια, η Ελλάδα είναι κοσμικό κράτος, παρόλα αυτά η επικρατούσα θρησκεία έχει σημαντικό ρόλο στη λειτουργία του. Σε αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι η επικρατούσα θρησκεία δεν έχει σημαντικό ρόλο μόνο στην Ελλάδα, όσον αφορά την Ευρώπη. Το ίδιο ισχύει και σε άλλες χώρες π.χ. Ρωσία. Συνεπώς, κατανοούμε ότι για να κατανοήσει κάποιος πλήρως το κοινωνικό πλαίσιο στην χώρα στην οποία ζει, μάλλον θα πρέπει να γνωρίζει έστω βασικά στοιχεία για την επικρατούσα θρησκεία.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι υπάρχουν επιχειρήματα για να υποστηρίξει κάποιος και το ομολογιακό και το θρησκευτιολογικό μοντέλο διδασκαλίας. Αυτά τα επιχειρήματα θα πρέπει να ερευνηθούν περαιτέρω για να γνωρίζουμε ποιο μοντέλο παρουσιάζει τα περισσότερα θετικά.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναλογιστούμε μήπως υπάρχει και άλλη επιλογή. Εάν θα μπορούσε να υπήρχε ένα μοντέλο που να συνδυάζει τα θετικά της ομολογιακής και της θρησκευτιολογικής εκπαίδευσης, τότε αυτό θα εξυπηρετούσε καλύτερα όλα τα παραπάνω;

Όπως προαναφέρθηκε, τα νέα σχολικά εγχειρίδια εντάσσουν και άλλες θρησκείες στο μάθημα των θρησκευτικών στην Α' βαθμια εκπαίδευση και έχουν νέους στόχους. Εάν αυτό το αναμορφωμένο μοντέλο εξελισσόταν και συμπεριέλαβε στην διδακτέα ύλη βασικά στοιχεία θρησκευτικών σε κάθε τάξη, χωρίς φυσικά να τις επιβάλλει, τότε

αυτό θα ωφελούσε τους μαθητές; Θα μπορούσαν τότε να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες των μαθητών (και των γονιών τους οι οποίοι επιθυμούν την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, μέχρι το παιδί να έχει φτάσει σε ηλικία στην οποία θα αποφασίσει το ίδιο για τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις) και κυρίως οι στόχοι της εκπαίδευσης; Θα βοηθούσε αυτό το μοντέλο στην αλληλοκατανόηση ή θα δημιουργούσε περαιτέρω προβλήματα; Κυρίως, είναι εφικτή η δημιουργία αυτού του μοντέλου ή θα απορριφθεί και από τις δύο πλευρές υποστηρικτών (ομολογιακής-θρησκευολογικής εκπαίδευσης), από δασκάλους, μαθητές, γονείς και την ίδια την εκπαίδευση; Επιπλέον, πώς θα πρέπει να διδάσκεται αυτό το μοντέλο; Θα πρέπει να υπάρχει το δικαίωμα απαλλαγής ή όχι, εφόσον στην ουσία δεν παρουσιάζει μία αλλά πολλές θρησκείες και δεν τις επιβάλλει, με την μόνη διαφορά ότι θα αφιερώνει περισσότερο χρόνο στην επικρατούσα θρησκεία;

Για να δοθεί μια απάντηση σε όλες τις παραπάνω απορίες όπως και στο δίλλημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η διεξαγωγή μιας έρευνας είναι απαραίτητη. Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να γνωρίζαμε τι συνέπειες θα είχε η διδασκαλία κάθε μοντέλου στην εκπαίδευση και στην κοινωνία. Έτσι, θα μπορούσαμε να αποφασίσουμε με περισσότερη σιγουριά για το ποιο μοντέλο ταιριάζει στην περίπτωση της χώρας μας στο δημοτικό. Βέβαια, αυτό είναι δύσκολο αλλά όχι ανέφικτο. Στην πραγματικότητα, υπάρχει τρόπος να το γνωρίζουμε αυτό μέσω έρευνας. Στην συγκεκριμένη έρευνα όμως, δεν θα πρέπει να λάβουν μέρος άτομα, τα οποία δεν γνωρίζουν το θέμα και δεν σχετίζονται με την εκπαίδευση. Δηλαδή, θα πρέπει να είναι εμπειρογνώμονες, ώστε η γνώμη τους να έχει ισχύ και να βασίζεται σε επιχειρήματα και όχι σε προσωπικές προτιμήσεις.

Τέλος, όλες αυτές οι ιδέες και τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο θεωρητικό μέρος της εργασίας εξετάζονται στην έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΜΕΘΟΔΟΣ DELPHI

Η μέθοδος Delphi, αλλιώς η Δελφική μέθοδος/τεχνική, αποτελεί μια δομημένη, συστηματική, συναινετική επιστημονική μέθοδο ανάλυσης και πρόβλεψης του μέλλοντος. Η ονομασία της, Delphi, αναφέρεται στο μαντείο των Δελφών (πηγή: https://en.wikipedia.org/wiki/Delphi_method#History). Ο ναός των Δελφών θεωρούταν ότι ήταν κατοικία του θεού Απόλλωνα, και λειτουργούσε ως μαντείο. Η Πυθία, η ιέρεια του ναού, λειτουργούσε ως ενδιάμεσο και έδινε τους χρησμούς, οι οποίοι έπειτα ερμηνεύονταν από τους ιερείς.

Η μέθοδος Delphi δημιουργήθηκε την δεκαετία του 60' από τη «RAND» στη Santa Monica της Καλιφόρνιας. Η δημιουργία της αποτέλεσε το ορόσημο για τη σύγχρονη και, κυρίως, επιστημονική προσπάθεια πρόβλεψης του μέλλοντος. Η αναζήτηση μεθόδων πρόβλεψης του μέλλοντος από τη RAND προήλθε από την ανάγκη να εξεταστούν οι μελλοντικές εφαρμογές της τεχνολογίας στην υπηρεσία του στρατού, για την βελτίωση της άμυνάς του.

Πριν την δημιουργία της μεθόδου Delphi, ένα διαφορετικό project της RAND, το οποίο βασιζόταν σε συνδυασμό απόψεων ειδικών είχε λάβει χώρα. Σε αυτό το project, εξετάστηκε κατά πόσο ο συνδυασμός των απόψεων ατόμων που στοιχηματίζουν σε αγώνες αλόγων (και θεωρούνται ειδικοί στο πεδίο τους) οδηγεί σε πιο ασφαλή συμπεράσματα από την μεμονωμένη άποψη-πρόβλεψη του κάθε ειδικού. Έπειτα από αυτό το project ακολούθησε η επινόηση της μεθόδου Delphi από τους Olaf Helmer, Nicholas Rescher, Norman Dalkey και άλλους στην RAND. Η συγκεκριμένη μέθοδος βασίζεται στην ανατροφοδότηση και στην ανωνυμία. (Gordon, χ.χ.)

Η ανάπτυξη της μεθόδου ακολούθησε 5 στάδια, σύμφωνα με τον Rieger (1986), όπως αναφέρεται στο Yousuf (2007) : 1) *secrecy and obscurity*, (αρχές 50' έως αρχές του 60') δηλαδή το στάδιο της μυστικότητας, στο οποίο η μέθοδος Delphi αναπτυσσόταν ώστε να επιτευχθεί ομοφωνία μεταξύ ειδικών στο αντικείμενό τους στρατιωτικών, πάνω σε ένα ευαίσθητο στρατιωτικό θέμα 2) *novelty* (μέσα 60' έως τέλη 60') στο οποίο η μέθοδος εφαρμόστηκε από εταιρικούς σχεδιαστές για προβλέψεις που αφορούσαν την εξυπηρέτηση ανθρωπιστικών και βιομηχανικών υπηρεσιών 3) *popularity* (τέλη 60' έως μέσα 70') κατά το οποίο διάφορα άρθρα και διδακτορικές διατριβές ήρθαν στο προσκήνιο. 4) *scrutiny* (1975) με την κριτική του Sackman στη μέθοδο 5) *continuity*, το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η Delphi όπως τη γνωρίζουμε σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Η μέθοδος Delphi εφαρμόζεται μέσω της χρήσης ερωτηματολογίων, τα οποία μοιράζονται σε experts, δηλαδή άτομα εξειδικευμένα στον τομέα τους. Όπως προαναφέρθηκε, βασίζεται στην ανωνυμία και στην επανάληψη. Επιπλέον, μέχρι την εξαγωγή του τελικού συμπεράσματος λαμβάνουν χώρα διάφοροι γύροι συλλογής δεδομένων, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, κατά τους οποίους οι συμμετέχοντες μπορούν να τροποποιήσουν τις απόψεις τους.

Η μέθοδος Delphi έχει ταξινομηθεί σε διάφορες κατηγορίες. Οι 4 βασικές κατηγορίες της μεθόδου Delphi είναι οι εξής, όπως αναφέρεται στο Μπελλάλη και Καραμήτρη, (2011:840):

- *Κλασική*: Σε αυτή, γίνεται συλλογή δεδομένων σε διάφορους γύρους μέχρι να προκύψει συναίνεση.
- *Πολιτικής τακτικής*: Μέσω ενός δομημένου δημοσίου διαλόγου για κάποιο ζήτημα, παράγονται εναλλακτικές ή αντιφατικές πολιτικές σχετικά με αυτό.
- *Αποφάσεων*: Όπως φανερώνει το όνομα της, εξυπηρετεί την λήψη απόφασης. Τονίζεται το γεγονός πως σε αυτήν, δεν υπάρχει απόλυτη ανωνυμία.
- *Ομαδική*: Σε αυτή σχηματίζονται μικρές ομάδες εμπειρογνομόνων οι οποίοι εκφράζουν τις απόψεις τους και ανατροφοδοτούνται.

Η κλασική μέθοδος Delphi, η οποία θα μας απασχολήσει σε αυτή την εργασία, παρουσιάζει 4 βασικά χαρακτηριστικά όπως υποστηρίζουν οι Rowe and Wright, (1999) όπως αναφέρεται στο Skulmoski, Hartman and Krahn, (2007:2-3):

A) *Anonymity of the Delphi feedback* (Ανωνυμία των συμμετεχόντων), χάρη στην οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους χωρίς να νιώθουν την κοινωνική πίεση.

B) *Iteration* (Επανάληψη): χάρη στην οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να αναθεωρήσουν τις αρχικές τους απόψεις σε κάθε γύρο

Γ) *Controlled feedback* (Ελεγχόμενη ανατροφοδότηση): χάρη στην οποία οι συμμετέχοντες έχουν πρόσβαση στις απόψεις των υπολοίπων και έτσι μπορούν εάν θέλουν να αλλάξουν τις δικές τους απόψεις.

Δ) *Statistical aggregation of group response* (Στατιστική συνάθροιση της ανταπόκρισης της ομάδας): χάρη στο οποίο είναι δυνατή η στατιστική ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων.

Έπειτα, ακολουθεί η περιγραφή των σταδίων εφαρμογής της κλασικής μεθόδου Delphi. Θα πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι, εάν κάποιος αναζητήσει στη παγκόσμια βιβλιογραφία τα στάδια της μεθόδου Delphi, θα παρατηρήσει ότι υπάρχουν μικροδιαφορές στην περιγραφή τους. Στη συγκεκριμένη εργασία επιλέγουμε να παραθέσουμε τα στάδια της μεθόδου, όπως παρουσιάζονται σε εικόνα-σχήμα στο Μπελλάλη και Καραμήτρη, (2011:842).

1. *Προκαταρτικό στάδιο*: Α) Σε αυτό το σημείο, τίθεται το ερευνητικό ερώτημα που θα μας απασχολήσει. Το ερώτημα πρέπει να είναι τέτοιο, ώστε η μέθοδος Delphi να προσφέρεται για την εξερεύνησή του. Β) Ακολουθεί η βιβλιογραφική ανασκόπηση του προβλήματος. Γ) Στη συνέχεια, είναι απαραίτητη η εύρεση εμπειρογνομόνων οι οποίοι θα συμμετέχουν στην έρευνα και τα κριτήρια επιλογής αυτών.
2. *Θέματα πρώτου γύρου*: Α) Αρχικά, διατυπώνονται τα ερωτήματα του πρώτου γύρου. Συντάσσεται η ενημερωτική επιστολή για τους συμμετέχοντες, και οργανώνονται τα διαδικαστικά θέματα όπως ο τρόπος αποστολής και συλλογής των δεδομένων. Β) Καθορίζονται τα κριτήρια ένταξης-αποκλεισμού των διατυπώσεων του επόμενου γύρου. Γ) Ακολουθεί πιλοτική αποστολή του ερωτηματολογίου και διόρθωσή του έπειτα από συζήτηση. Δ) Τέλος τα ερωτηματολόγια αποστέλλονται στους συμμετέχοντες της έρευνας, τα δεδομένα συλλέγονται και καταχωρούνται.
3. *Θέματα δεύτερου γύρου*: Α) Οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου πρώτου γύρου αναλύονται, ομαδοποιούνται και οι ακατάλληλες (ακραίες) απορρίπτονται. Β) Συντάσσεται το δεύτερο ερωτηματολόγιο και επιλέγεται ο τρόπος συμφωνίας-διαφωνίας (π.χ. κλίμακα Likert) Γ) Καθορίζονται τα κριτήρια επίτευξης συναίνεσης. Δ) Το ερωτηματολόγιο αποστέλλεται πιλοτικά και ακολουθεί διόρθωσή του. Ε) Τα ερωτηματολόγια αποστέλλονται στους συμμετέχοντες, τα δεδομένα συλλέγονται και καταχωρούνται.
4. *Θέματα επόμενων γύρων*: Α) Υπολογίζεται η συναίνεση για κάθε διατύπωση. Β) Προαιρετικά η διαδικασία συνεχίζεται και σε τρίτο γύρο με τρίτο ερωτηματολόγιο Γ) ή και σε επόμενους γύρους π.χ. τέταρτο
5. *Στάδιο κλεισίματος*: Α) Τα αποτελέσματα ομαδοποιούνται και ερμηνεύονται Β) Οι ερευνητές διατυπώνουν τα συμπεράσματά τους και τις προτάσεις τους.

ΒΗΜΑΤΑ	ΑΝΑΛΥΣΗ ΒΗΜΑΤΩΝ
ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ- ΕΥΡΕΣΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΩΝ
ΘΕΜΑΤΑ Α΄ ΤΥΠΟΥ	ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ‘Α΄ ΤΥΠΟΥ-ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΝΤΑΞΗΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ- ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ- ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΘΕΜΑΤΑ Β΄ ΤΥΠΟΥ	ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ- ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ Β΄ ΤΥΠΟΥ-ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ- ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ Β΄ ΤΥΠΟΥ- ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΘΕΜΑΤΑ ΕΠΟΜΕΝΩΝ ΓΥΡΩΝ	ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗΣ- ΑΠΟΣΤΟΛΗ Γ΄ ΤΥΠΟΥ- ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΓΥΡΩΝ
ΣΤΑΔΙΟ ΚΛΕΙΣΙΜΑΤΟΣ	ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ- ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Γράφημα με βάση τα βήματα της μεθόδου όπως παρουσιάζεται στο Μπελλάλη και Καραμήτρη 2011:842.

Αν αναζητήσουμε διάφορες έρευνες που έχουν γίνει με τη μέθοδο Delphi, θα παρατηρήσουμε ότι ορισμένα βήματα μπορεί να παραλείπονται ή να γίνονται διαφορετικά από αυτά που περιγράφονται παραπάνω. Αξίζει να παραθέσουμε εν συντομία τα στάδια που προτείνουν οι Isaac and Michael (1981:115), όπως αναφέρεται στο Yousuf, (2007:3), τα οποία είναι έξι. 1) Αρχικά, επιλέγουμε τα μέλη της έρευνας και δίνουμε προσοχή σε περίπτωση αντιπροσωπευτικού δείγματος, διότι πρέπει να υπάρχει αναλογική εκπροσώπηση των διαφόρων μελών και θέσεων. 2) Πρώτο ερωτηματολόγιο: αποστέλλουμε το πρώτο ερωτηματολόγιο στο οποίο οι συμμετέχοντες σημειώνουν τους στόχους, τις επιφυλάξεις τους και θέματα, για τα οποία επιθυμούμε να προκύψουν ομόφωνες απόψεις και με βάση τα προηγούμενα, συνοψίζουμε τις απόψεις και προετοιμάζουμε ένα δεύτερο ερωτηματολόγιο στο οποίο υπάρχει η δυνατότητα βαθμολόγησης ή αξιολόγησης (με βάση ερωτήσεις). 3) Δεύτερο ερωτηματολόγιο: Στη συνέχεια, αποστέλλουμε το δεύτερο ερωτηματολόγιο για συμπλήρωση. 4) Τρίτο ερωτηματολόγιο: Στο επόμενο βήμα, αποστέλλουμε το τρίτο ερωτηματολόγιο, με τη μορφή των αποτελεσμάτων του δεύτερου ερωτηματολογίου όπου παρουσιάζεται το επίπεδο ομοφωνίας, και σε περίπτωση που μια άποψη συνεχίζει να αποκλίνει σημαντικά από το μέσο όρο, ζητούμε δικαιολόγηση της απόψεως. 5) Τέταρτο ερωτηματολόγιο: τα αποτελέσματα του τρίτου ερωτηματολογίου παρουσιάζονται με τη μορφή του τέταρτου ερωτηματολογίου, όπου παρουσιάζεται το καινούργιο επίπεδο ομοφωνίας, οι εκτιμήσεις του κάθε μέλους, η δικαιολόγηση για την διαφωνία ενός μέλους σε περίπτωση που αυτή υπάρχει, και ζητείται η νέα αξιολόγηση του ερωτηματολογίου από τα μέλη για τρίτη και τελευταία φορά. 6) Τα αποτελέσματα του τέταρτου ερωτηματολογίου παρουσιάζονται μέσω πίνακα, ως οι τελικές απόψεις της ομάδας.

ΒΗΜΑΤΑ	ΑΝΑΛΥΣΗ ΒΗΜΑΤΩΝ
ΒΗΜΑ 1	ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ
ΒΗΜΑ 2	ΠΡΩΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΒΗΜΑ 3	ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΒΗΜΑ 4	ΤΡΙΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΒΗΜΑ 5	ΤΕΤΑΡΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΒΗΜΑ 6	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Βήματα της μεθόδου όπως παρουσιάζονται στο Isaac & Michael, 1981:115 όπ. αν. στο Yousuf 2007:3).

Παρατηρούμε λοιπόν τις μικροδιαφορές στα στάδια της μεθόδου. Σε κάθε περίπτωση όμως, η επανάληψη των γύρων, η ανάλυση των δεδομένων και η επίτευξη της ομοφωνίας αποτελούν σημείο αναφοράς της μεθόδου.

Ένα σημαντικό θέμα το οποίο απασχολεί τον ερευνητή που θα εφαρμόσει την μέθοδο Delphi, είναι η εύρεση κατάλληλων και πρόθυμων συμμετεχόντων για την έρευνα.

Αρχικά, αυτό που απασχολεί είναι το δείγμα της έρευνας, δηλαδή ο αριθμός των συμμετεχόντων. Σχετικά με το δείγμα της έρευνας πρέπει να λάβουμε υπόψη τρεις παράγοντες, σύμφωνα με τους Skulmoski, Hartman and Krahn (2007:10):

- «*Heterogenous or homogenous sample*» (ετερογενές ή ομογενές δείγμα): Σε ομογενές δείγμα, δέκα έως δεκαπέντε άτομα επαρκούν για να παράγουμε αξιόπιστα αποτελέσματα. Όμως, σε ανομοιογενές δείγμα, όπως σε μία διεθνή έρευνα, κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή περισσότερων ατόμων.
- «*Decision quality/Delphi manageability tradeoff*» (ποιότητα της απόφασης): Όσο μεγαλώνει το δείγμα, τόσο αυξάνεται η ποιότητα της απόφασης
- «*Internal or external verification*» (εσωτερική ή εξωτερική πιστοποίηση). Στην περίπτωση μικρής ομάδας ατόμων, η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων μπορεί να ελεγχθεί με μία έρευνα, π.χ. συνέντευξη, που θα ακολουθήσει της μεθόδου Delphi.

Οι συμμετέχοντες θα πρέπει να πληρούν 5 προϋποθέσεις: βασική γνώση της περιοχής του προβλήματος, καταγεγραμμένη επίδοση στην περιοχή που ερευνούμε, αντικειμενική και λογική κρίση, δυνατότητα συμμετοχής έως την ολοκλήρωση της έρευνας και συνέπεια στον απαιτούμενο χρόνο και προσπάθεια για ολοκλήρωση της έρευνας (Tersine & Riggs, 1976, όπως αναφέρεται στο Wakefield and Watson, χ.χ.).

Η ανάλυση των δεδομένων που λαμβάνουμε από τα ερωτηματολόγια γίνεται με τη χρήση της περιγραφικής στατιστικής. Μέσω της περιγραφικής στατιστικής, έχουμε την δυνατότητα να αναζητήσουμε μέτρα κεντρικής τάσης και μέτρα διασποράς. Το προτεινόμενο μέσο για την ανάλυση των δεδομένων είναι η εύρεση της median, της διαμέσου, αντί της mean, μέση τιμή, διότι ακόμη και μη απάντηση

μπορεί να προεκτείνει μη ρεαλιστικά τη μέση τιμή (Gordon, χ.χ.). Ακόμη, μια ανάλυση ANOVA αναδεικνύει πόσο τροποποιούνται οι απαντήσεις, αν λάβουμε υπόψη στοιχεία όπως το φύλο ή η τοποθεσία των συμμετεχόντων (Wakefield & Watson, χ.χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI

Η μέθοδος Delphi παρουσιάζει θετικά και αρνητικά σημεία. Στα θετικά σημεία, συμπεριλαμβάνεται η δυνατότητα εξερεύνησης προβλημάτων τα οποία απαιτούν κρίση και αντικειμενικότητα απόψεων (Gordon, χ.χ.). Ακόμη, η τεχνική της είναι απλή, δεν απαιτούνται ιδιαίτερες μαθηματικές δεξιότητες για την ανάλυση της, επιτρέπει την τροποποίηση προηγούμενων απόψεων των συμμετεχόντων και η ανωνυμία της ξεπερνά εμπόδια όπως η απροθυμία της έκφρασης μη δημοφιλών απόψεων (Barnes, 1987, όπως αναφέρεται στο Yousuf, 2007:5). Τέλος, υπάρχει ευελιξία στο χρόνο και στο χώρο διεξαγωγής της έρευνας, εφόσον κάθε συμμετέχων μπορεί να βρίσκεται σε διαφορετικό τόπο και να συμπληρώνει διαφορετική στιγμή το ερωτηματολόγιό του από τον άλλον.

Καθώς όμως κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις, έτσι και η μέθοδος Delphi έχει και αρνητικά σημεία. Αρχικά, πρόβλημα αποτελεί η χρονοβόρα διαδικασία της έρευνας. Καθώς απαιτείται επανάληψη γύρων και ανατροφοδότηση, ορισμένοι συμμετέχοντες, ακόμη και εάν δείχνουν ενδιαφέρον για την έρευνα, ίσως κουραστούν από αυτήν. Έτσι, ίσως να μην απαντούν εν τέλει στα ερωτηματολόγια, ή να καθυστερούν στην ανταπόκρισή τους σε αυτά (Nworie,2011:28). Ακόμη, *«η παρουσίαση της άποψης των ειδικών, δεν αποτελεί αδιαμφισβήτητη αλήθεια»* (Μπελλάλη και Καραμήτρη, 2011:846). Παρόλα αυτά θα πρέπει να τονίσουμε ότι η συναίνεση των ειδικών οδηγεί συνήθως σε ασφαλή συμπεράσματα. Έπειτα, θέματα που αφορούν τη μεθοδολογία της έρευνας, όπως η επιλογή των συμμετεχόντων, ο αριθμός των γύρων, η δομή του ερωτηματολογίου, ο αριθμός των γύρων και η επίτευξη ομοφωνίας μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα αξιοπιστίας (Hanafin, 2004:12).

Η πιο σφοδρή κριτική που έχει δεχθεί η μέθοδος, αφορά την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της. Ο Sackman (1975), όπως και ο Woudenbourg (1991), όπως αναφέρεται στο Στυλιανίδης, (2002:125) υποστήριξαν ότι *«οι απαντήσεις διαφορετικών ομάδων ατόμων στην ίδια ερώτηση μπορούν να διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους»*, και αυτό οδηγεί σε έλλειψη αξιοπιστίας. Ακόμη, η μέθοδος δέχεται κριτική *«για το σχετικά μικρό αριθμό συμμετεχόντων που παίρνουν μέρος σε αυτή, όπως και για την μη τυχαία επιλογή τους»* (Williams & Webb,1994, όπως αναφέρεται στο Στυλιανίδης,2002:125). Τον αντίλογο στην κριτική προσφέρει ο Loo. Όπως υποστηρίζει, μεγάλα ή τυχαία δείγματα πληθυσμού αποτελούν μεν μια επιλογή στην περίπτωση που χρειάζεται η λήψη μιας απόφασης, αλλά δεν είναι η μόνη. Υπάρχει και η επιλογή ενός μικρού αριθμού ατόμων, με συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία μπορούν να προσφέρουν σημαντικά αποτελέσματα. Επιπλέον, ακόμη και αν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων είναι εν τέλει διαφορετικές, ακόμη και αλληλοσυγκρουόμενες, για την ανάληψη μιας δράσης, η αξιοπιστία της μεθόδου δεν ακυρώνεται, διότι το παραπάνω σημαίνει ότι υπάρχουν εναλλακτικές δράσεις, κάτι το οποίο είναι επιθυμητό (Loo, 2002, όπως αναφέρεται στο Στυλιανίδης, 2002:125-126).

Κάτι άλλο που απασχολεί τους ερευνητές σχετικά με την εφαρμογή της μεθόδου είναι τα θέματα ηθικής που προκύπτουν.

Οι πρώτες αμφιβολίες εμφανίζονται σχετικά με την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα της εφαρμογής της τεχνικής. Αρχικά, όταν οι συμμετέχοντες τυχαίνει να γνωρίζουν ποιοι άλλοι ειδήμονες συμμετέχουν στην έρευνα, τότε ίσως οι απόψεις των δευτέρων να επηρεάσουν την κρίση των πρώτων (Wakefield & Watson, χ.χ.) Ακόμη, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποτέ εάν οι απόψεις των ειδικών που σημειώνονται στα ερωτηματολόγια είναι εξ'ολοκλήρου δικές τους ή προέκυψαν έπειτα από συζήτηση με άλλα άτομα (Μπελλάλη και Καραμήτρη, 2011:844). Οι Wakefield & Watson (χ.χ.) επίσης αναφέρουν ότι η συμμετοχή στην έρευνα θα πρέπει να είναι ξεκάθαρα εθελοντική, οι ερευνητές θα πρέπει να διαφυλάσσουν τις απόψεις των ειδικών και να τις χρησιμοποιήσουν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς και ακόμη, οι ερευνητές δεν θα πρέπει να επηρεάζουν τα δεδομένα με τρόπο ώστε να καθοδηγούν τους συμμετέχοντες σε παρόμοιες απόψεις διότι έτσι διαστρεβλώνεται το αποτέλεσμα. Τέλος, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι οι συμμετέχοντες θα πρέπει να συμπληρώνουν τα ερωτηματολόγια χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ποιος διεξάγει την έρευνα, όπως και οι ερευνητές θα πρέπει να αναλύουν τα δεδομένα τους χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ποιος ειδήμων προσέφερε αυτές τις απαντήσεις, δηλαδή και οι δύο πλευρές θα πρέπει να είναι ανεπηρέαστες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Σχετικά με την εφαρμογή της, η μέθοδος Delphi μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες περιπτώσεις, σύμφωνα με τους Linstone & Turoff, (1975), όπως αναφέρεται στο Yousuf, (2007:2), όπως η συγκέντρωση τρεχόντων ή ιστορικών δεδομένων που δεν είναι επακριβώς γνωστά ή διαθέσιμα, η αξιολόγηση κονδυλίων προϋπολογισμού, η αξιολόγηση του αστικού και περιφερειακού σχεδιασμού, ο σχεδιασμός των πανεπιστημιούπολεων και των αναλυτικών προγραμμάτων των πανεπιστημίων, η συγκρότηση εκπαιδευτικών μοντέλων, η σκιαγράφηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων που συνδέονται με πιθανές επιλογές πολιτικής, η διάκριση και η αποσαφήνιση πραγματικών και αντιλαμβανόμενων ανθρώπινων κινήτρων και η διερεύνηση των προτεραιοτήτων των προσωπικών αξιών, κοινωνικών στόχων κ.ά.

Αν κάποιος πραγματοποιήσει μία ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, θα παρατηρήσει ότι η μέθοδος Delphi έχει χρησιμοποιηθεί σε διάφορα επιστημονικά πεδία, όπως της υγείας, της κοινωνιολογίας, της αρχιτεκτονικής και της εκπαίδευσης.

Το τελευταίο πεδίο είναι εκείνο που μας απασχολεί περισσότερο σε αυτή την εργασία. Η μέθοδος Delphi μπορεί να δώσει απαντήσεις για τις εξελίξεις που αναμένονται σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα, από το πιο συγκεκριμένο στοιχείο του, όπως τους μαθητές, τον εκπαιδευτικό και τις αρμοδιότητές του, έως γενικότερα, όπως τα αναλυτικά προγράμματα όλων των τάξεων του συστήματος.

Η τεχνική έχει ήδη εφαρμοστεί σε περιπτώσεις όπου ερευνήθηκαν θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής, δεξιότητες κριτικής σκέψης, ανάπτυξη αναλυτικών προγραμμάτων, τα χαρακτηριστικά των αποτελεσματικών δασκάλων και διευθυντών. (Στυλιανίδης, 2002:126). Έπειτα, γνωρίζουμε ότι η τεχνική έχει χρησιμοποιηθεί ήδη για ένα ζήτημα το οποίο μας απασχολεί στις μέρες μας και είναι αυτό της αυτοαξιολόγησης. Συγκεκριμένα, η τεχνική αξιοποιήθηκε για την αυτοαξιολόγηση των διοικητικών συμβουλίων σχολείων σχετικά με τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις στάσεις τους. Επιπλέον, η τεχνική έχει χρησιμοποιηθεί για τη διερεύνηση ερωτημάτων σε σχολικά διοικητικά συμβούλια, όπως τα εκπαιδευτικά προβλήματα ή οι υπευθυνότητες διοικητικών στελεχών σχολείων, και για την ανάπτυξη μοντέλου επιλογής ανώτερων διοικητικών. Σε άλλες περιπτώσεις, έδωσε απαντήσεις σχετικά με την ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης των εκπαιδευτικών, ή εκμαίευσε ιδέες για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Έπειτα, έχει εφαρμοστεί για την μελέτη των γνώσεων, ικανοτήτων και συμπεριφορών που είναι αναγκαίες στους μαθητές για να είναι επιτυχημένοι. Τέλος, σχετικά με την εκπαίδευση, η μέθοδος Delphi έδωσε απαντήσεις για την αξιοποίηση της πληροφορικής στο κλάδο της συμβουλευτικής, και για την αποτελεσματική διδασκαλία των φυσικών επιστημών. (Στυλιανίδης, 2002:126-130).

Κατανοούμε λοιπόν ότι η μέθοδος προσφέρεται για εφαρμογή σε διάφορα επιστημονικά πεδία και ο τρόπος εφαρμογής της μπορεί να διαφέρει από έρευνα σε έρευνα αφού εξαρτάται από τον ερευνητή.

ΜΕΡΟΣ Β΄ -
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ
ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με βάση όσα προαναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, κατανοούμε ότι το ζήτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών στην Α΄βαθμια εκπαίδευση δεν είναι απλό, αντιθέτως είναι πολύπλοκο και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς προκύπτουν ερωτήματα που πρέπει να ερευνηθούν λεπτομερώς ώστε να δοθεί μια αντικειμενική και λειτουργική απάντηση και λύση. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να εξεταστούν όλες οι παράμετροι που αφορούν τη δομή του μαθήματος, την μεθοδολογία και την ύλη του, ώστε να ικανοποιούνται όλες οι μαθησιακές και κοινωνικές ανάγκες των μαθητών, και κατ' επέκταση οι απαιτήσεις των γονέων τους και όλης της κοινωνίας.

Στη συνέχεια, είναι γνωστό το γεγονός πως έχει ανοίξει εδώ και λίγο καιρό μεγάλος κοινωνικός και πολιτικός διάλογος για τη διδασκαλία του μαθήματος, ο οποίος φέρνει σε αντιπαράθεση αντικρουόμενες απόψεις. Κατανοούμε συνεπώς ότι το συγκεκριμένο ζήτημα είναι επίκαιρο και η συγκεκριμένη εποχή είναι η πιο κατάλληλη ώστε ένας σχετικός διάλογος, μια παράθεση απόψεων να οδηγήσουν σε συγκεκριμένες, αξιόπιστες και αποτελεσματικές αποφάσεις για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Παράλληλα, είναι πιθανό στο μέλλον από τη μία να διατηρηθεί το μάθημα ως έχει, από την άλλη ίσως να υπάρξουν είτε μικρές είτε μεγάλες αλλαγές στη διδασκαλία του μαθήματος. Το γεγονός αυτό όμως σημαίνει ότι το σχολείο, οι μαθητές, οι γονείς και η κοινωνία θα πρέπει να έρθουν αντιμέτωποι σε μία νέα κατάσταση και σε νέα δεδομένα και για αυτό το λόγο, οι εκπαιδευτικές δομές θα πρέπει να μεριμνήσουν ώστε η μετάβαση να είναι ομαλή.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, θα ήταν αναγκαίο και εξαιρετικά επιθυμητό να γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί και κυρίως όσοι σχεδιάζουν την εκπαιδευτική πολιτική τις μελλοντικές αλλαγές που προβλέπονται για το μάθημα των θρησκευτικών της Α΄βαθμιας εκπαίδευσης και περισσότερο, ποιες θα ήταν οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν ώστε το μάθημα να ικανοποιεί τις ανάγκες των μαθητών, των γονιών τους και γενικότερα της κοινωνίας μας.

Η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια είναι εκείνη η οποία θα προσπαθήσει να δώσει μια απάντηση σε ορισμένα από αυτά τα ερωτήματα. Συνεπώς, το βασικό ερευνητικό ερώτημα είναι: *«Ποιες εκπαιδευτικές αλλαγές προβλέπονται στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στην Α΄βαθμια εκπαίδευση και τι συνέπειες θα προκαλέσουν; Ποιες αλλαγές θα πρέπει να γίνουν ώστε να εξυπηρετούνται καλύτερα οι ανάγκες των μαθητών κυρίως, και έπειτα οι απαιτήσεις των γονιών τους, και γενικότερα, της κοινωνίας;»*

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι προβλέψεις των αλλαγών αφορούν το άμεσο μέλλον, δηλαδή σε βάθος 5ετίας-10ετίας. Έπειτα, τονίζεται το γεγονός ότι το ερευνητικό ερώτημα κυμαίνεται σε δύο επίπεδα: α) σε αυτό που **πρόκειται** να γίνει β) σε αυτό που **πρέπει** να γίνει. Πολλές φορές βέβαια, το ένα είναι άμεση συνέπεια του άλλου, δηλαδή αυτό που πρόκειται να γίνει υποδεικνύει τι πρέπει να γίνει και επίσης, αυτό που πρέπει να γίνει υποδηλώνει άμεσα τι πρόκειται να γίνει. Με απλά λόγια, η συγκεκριμένη προσπάθεια έχει σκοπό να εξετάσει συγκεκριμένα μοντέλα διδασκαλίας του μαθήματος, το ομολογιακό, τη θρησκευολογία και ένα νέο μοντέλο που προτείνεται, το «*υβριδικό*», να υποδείξει τι συνέπειες θα έχει η εφαρμογή κάθε ενός σε μικροεπίπεδο και μακροεπίπεδο και να υποδείξει με επιχειρήματα ποιο μοντέλο είναι πιθανότερο να εφαρμοστεί και πιο θα ήταν καλύτερα να εφαρμοστεί.

Για να δοθούν οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, επιλέγεται η έρευνα μέσω της μεθόδου *Delphi*. Πιο συγκεκριμένα, επιλέγεται μια παραλλαγή της μεθόδου *Delphi* και σκοπός είναι η δημιουργία ενός **δομημένου, ανώνυμου κοινωνικού διαλόγου** επάνω σε αυτά τα ερωτήματα. Η μέθοδος αυτή είναι η καταλληλότερη για την συγκεκριμένη έρευνα, διότι επιτρέπει στους συμμετέχοντες να γνωρίζουν τις διαμέσους των απαντήσεων των συμμετεχόντων, ώστε να αναθεωρήσουν τις αρχικές τους απόψεις, εάν το επιθυμούν, και έτσι, αυτός ο έμμεσος διάλογος οδηγεί σε μία συναίνεση, και σε μια συναινετική απόφαση. Το δυνατό σημείο της μεθόδου εντοπίζεται στην ανωνυμία, η οποία επιτρέπει στους συμμετέχοντες να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, χωρίς να ανησυχούν για την κριτική των άλλων συμμετεχόντων και επίσης, η δυνατότητα να γνωρίζουν τις απόψεις των υπολοίπων είναι εκείνη που σε περίπτωση διαφωνίας προσφέρει τη δυνατότητα να οδηγηθούν σε μία εσωτερική αναζήτηση και διαπραγμάτευση των απόψεών τους. Έπειτα, καθώς δεν πρόκειται για μια δημογραφική έρευνα, στην οποία συμμετέχουν άτομα χωρίς να έχουν επιστημονική κατάρτιση, αλλά αντίθετα, επιλέγεται η μέθοδος της σκόπιμης δειγματοληψίας, τα άτομα τα οποία συμμετέχουν στην έρευνα είναι εμπειρογνώμονες και έχουν μια πιο εμπειριστατωμένη άποψη επάνω στο θέμα που μας απασχολεί σε αυτή την εργασία. Η συγκεκριμένη έρευνα λαμβάνει χώρα σε δύο γύρους, μέσω ενός ερωτηματολογίου. Ακόμη, στο τέλος του δεύτερου γύρου χορηγείται ένα επιπλέον ερωτηματολόγιο, χωρίς την δομή του ερωτηματολογίου της *Delphi*, το οποίο ερευνά άμεσα τις επιπτώσεις κάθε μοντέλου διδασκαλίας. Στο πρώτο γύρο της έρευνας, χορηγείται το ερωτηματολόγιο και ζητούνται οι απαντήσεις των εμπειρογνώμων και τα σχόλιά τους, εάν το επιθυμούν. Στο δεύτερο γύρο, μοιράζονται ξανά τα ερωτηματολόγια, διορθωμένα, στα οποία παρουσιάζονται οι διάμεσοι των υπολοίπων συμμετεχόντων και ζητείται η τελική άποψη του κάθε εμπειρογνώμονα. Επίσης, ζητείται η δικαιολόγηση των απόψεων τους, σε περίπτωση που το επιθυμούν, εάν αυτές διαφέρουν σημαντικά από τη διάμεσο. Ακόμη, οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν τα σχόλια τους. Μετά από το τέλος κάθε γύρου γίνεται ανάλυση των απαντήσεων.

Η ανάλυση των ερωτηματολογίων γίνεται μέσω βασικών εργαλείων της περιγραφικής στατιστικής και συγκεκριμένα μέσω της διάμεσου των απαντήσεων. Δεν χρησιμοποιήθηκε κάποιο πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης δεδομένων, καθώς η στατιστική ανάλυση ήταν απλή και η ανάλυση των δεδομένων των ερωτηματολογίων εστιάζεται στην ποιοτική της πλευρά. Αυτό σημαίνει ότι στην εργασία αυτή γίνεται μια ποιοτική και ποσοτική έρευνα, όμως γίνεται εστίαση στα ποιοτικά της χαρακτηριστικά.

ΣΧΗΜΑ 1: ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΡΕΥΣΗ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ
ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ-ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΑΠΑΙΤΗΣΕΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ
Α΄ ΤΥΡΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ
Β΄ ΤΥΡΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η επιτυχημένη επιλογή συμμετεχόντων στη συγκεκριμένη εργασία αποτέλεσε μια από τις πιο κρίσιμες αποφάσεις που έπρεπε να ληφθούν. Αυτό συμβαίνει γιατί η συγκεκριμένη έρευνα δεν αποτελεί μια απλή δημογραφική έρευνα στην οποία μπορεί να συμμετέχει οποιοδήποτε άτομο το οποίο πληροί ορισμένα απλά κριτήρια π.χ. ανταποκρίνεται στις ανάγκες του δείγματος όπως το να είναι άντρας, γυναίκα, μαθητής ή φοιτητής, και συγκεκριμένης ηλικίας.

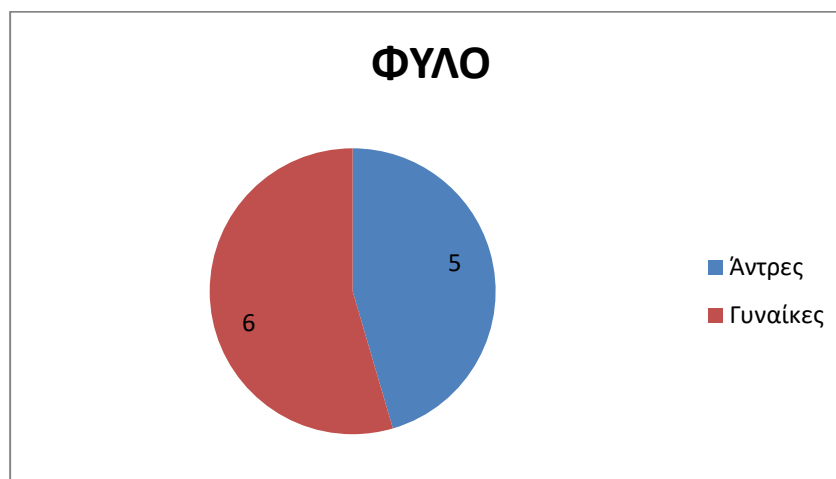
Στη συγκεκριμένη εργασία, οι συμμετέχοντες έπρεπε να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις ώστε να λάβουν μέρος.

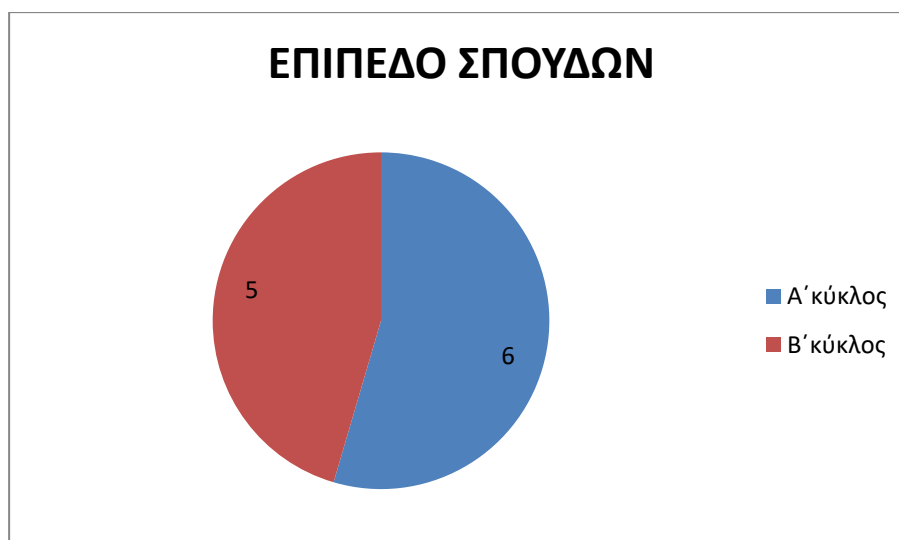
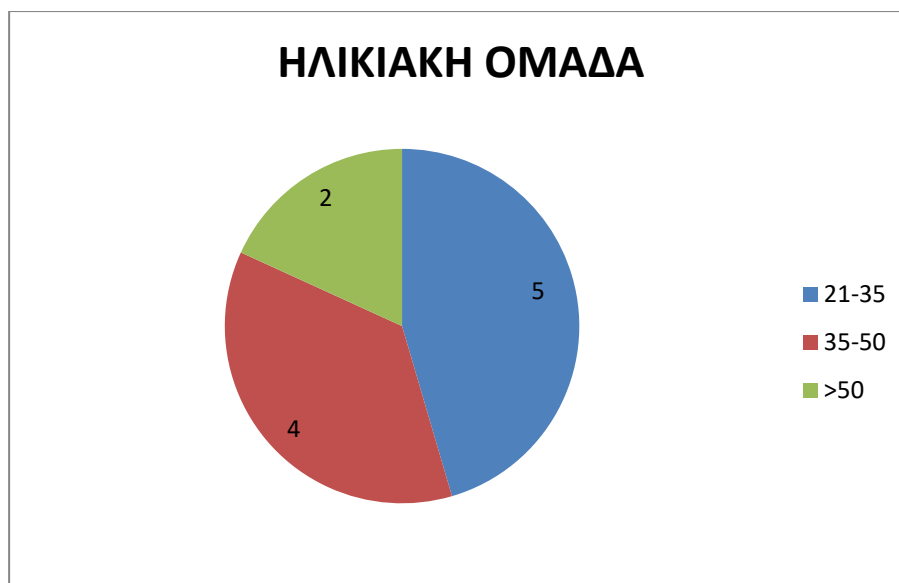
- Αρχική προϋπόθεση αποτελεί να είναι **εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης**.
- Να έχουν επαρκή επιστημονική κατάρτιση και εμπειρία στο χώρο της εκπαίδευσης
- Να έχουν διάθεση και χρόνο και ασχοληθούν με την συγκεκριμένη έρευνα

Η επιστημονική κατάρτιση και εμπειρία των συμμετεχόντων στο χώρο της εκπαίδευσης είναι εκείνη η οποία μας οδήγησε να ορίσουμε συγκεκριμένα άτομα ως εμπειρογνώμονες.

Συνολικά, 11 εμπειρογνώμονες έλαβαν χώρα σε αυτή την έρευνα, από τους οποίους:

- 6 είναι γυναίκες και 5 είναι άντρες
- 5 βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα 21-35, 4 στην ομάδα 35-50 και 2 στην ομάδα άνω των 50
- 6 κατέχουν βασικό τίτλο σπουδών, 5 κατέχουν ή φοιτούν σε μεταπτυχιακό επίπεδο

Τέλος, ορισμένα άτομα τα οποία συμμετείχαν στην εργασία κατοικούν στην πρωτεύουσα και άλλα στην επαρχία.

Πριν τη διεξαγωγή της έρευνας, καθώς ο ερευνητής γνωρίζει προσωπικά όλους τους συμμετέχοντες, έκρινε αναγκαία μια συζήτηση μαζί τους, ώστε να διαπιστωθεί εάν ενδιαφέρονται να συμμετέχουν. Στη συζήτηση που έγινε, δόθηκαν εξηγήσεις στους συμμετέχοντες όσον αφορά τους σκοπούς της εργασίας και την μεθοδολογία της έρευνας. Όλοι οι υποψήφιοι συμμετέχοντες συμφώνησαν στην συμμετοχή τους ως εμπειρογνώμονες και μάλιστα, ορισμένοι ζήτησαν να ενημερωθούν για τα τελικά αποτελέσματα της εργασίας.

Επιπλέον, αξίζει να σημειώσουμε ότι επισημάνθηκε στους συμμετέχοντες ότι οι απαντήσεις τους είναι προστατευμένες υπό τον μανδύα της ανωνυμίας του ερωτηματολογίου, και έγινε παρότρυνση, όπως αποδεικνύεται και από την πρόσκληση που συνοδεύει το ερωτηματολόγιο, να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις

τους ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο σκέψης τους και πώς αυτός τους οδηγεί σε συγκεκριμένες απαντήσεις και στις απόψεις που εκφράζουν.

Τέλος, προς ευχάριστη μας έκπληξη τονίζουμε ότι οι συμμετέχοντες βρήκαν όμορφη και εποικοδομητική την συγκεκριμένη προσπάθεια και διαδικασία κοινωνικού διαλόγου, καθώς επιτρέπει την ανταλλαγή απόψεων πάνω σε ένα ζήτημα το οποίο, ενώ προσφέρεται για συζήτηση σε κάποια παρέα ή σε κάποιο χώρο εργασίας εν ώρα διαλείματος, δεν καταλήγει εν τέλει σε αφορμή συζητήσεων καθώς η έννοια του πολιτικά ορθού και ο φόβος για αντίδραση του συνομιλητή, εάν οι απόψεις διαφέρουν, αποτελούν εμπόδιο στην ελεύθερη έκφραση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Α΄ ΓΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στον πρώτο γύρο της έρευνας, μοιράστηκαν τα ερωτηματολόγια του πρώτου γύρου, είτε μέσω e-mail είτε δια χειρός στους εμπειρογνώμονες. Το ερωτηματολόγιο στην πρώτη του σελίδα ευχαριστεί τους εμπειρογνώμονες για τη συμμετοχή τους και εξηγεί τους σκοπούς της έρευνας. Έπειτα, ακολουθούν οι οδηγίες και οι ερωτήσεις που καλούνται να απαντήσουν οι συμμετέχοντες, οι οποίες στο σύνολό τους ανέρχονται σε είκοσι τρεις. Το ερωτηματολόγιο παρουσιάζεται παρακάτω:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α΄ ΓΥΡΟΥ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

Φύλο:.....

Ηλικιακή ομάδα: α) 21-35 β) 35-50 γ) >50:

Επίπεδο σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: α) Α΄ κύκλος σπουδών β) Β΄ κύκλος σπουδών γ) Γ΄ κύκλος σπουδών

Οδηγίες συμπλήρωσης ερωτηματολογίου:

Παρακαλούμε να συμπληρώσετε το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας στις προτάσεις που ακολουθούν, σε κλίμακα από 1 έως 5. Ακολουθεί επεξήγηση της κλίμακας.

1: Διαφωνώ κάθετα

2: Διαφωνώ εν μέρει

3: Διατηρώ ουδέτερη στάση

4: Συμφωνώ εν μέρει

5: Συμφωνώ απολύτως

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΗ: ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1	Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό πρέπει να είναι υποχρεωτικό	
2	Το μάθημα πρέπει να είναι ομολογιακό και να ενισχύει την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών	
3	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να αντικατασταθεί από ένα είδος θρησκευσιολογίας με αναφορές σε όλες τις θρησκείες	

4	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να λάβει τη μορφή ενός υβριδικού μοντέλου που συνδυάζει εκτενή αναφορά στην επικρατούσα Θρησκεία της Ελλάδας (Ορθοδοξία) αλλά και αναφορές σε άλλες θρησκείες, σε όλες τις τάξεις του δημοτικού που διδάσκεται	
5	Στη περίπτωση ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα	
6	Στη περίπτωση θρησκευσιολογίας, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	
7	Στην περίπτωση υβριδικού μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

1	Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στην ιστορία των θρησκειών στα πλαίσια του μαθήματος	
2	Τα θρησκευτικά θα πρέπει να συνδεθούν με φιλοσοφικά θέματα και απόψεις (π.χ. ελληνική φιλοσοφία, απόψεις Πλάτωνα)	
3	Οι ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία τους στην παρούσα κατάσταση	
4	Οι μαθησιακοί στόχοι και σκοποί του μαθήματος είναι ξεκάθαροι στους μαθητές και δασκάλους	
5	Ορισμένες ενότητες ή και όλο το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκονται από ιερωμένους	
6	Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος είναι ξεκάθαρος	
7	Μπορούν να δημιουργηθούν θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης μαθητών και γονιών για τις διαφορετικές από την επικρατούσα στην Ελλάδα (Ορθοδοξία) θρησκείες	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΡΙΤΗ: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

1	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών	
2	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα	
3	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος «θρησκευτικού ανταγωνισμού»*	

**Σημείωση: ως θρησκευτικός ανταγωνισμός εννοείται ο ρατσισμός και θρησκευτικός συγκρητισμός που προκύπτει εντός σχολείου, μεταξύ των μαθητών, λόγω διαφορετικότητας θρησκείας.*

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

1	Η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων	
2	Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση είναι υποχρέωση του σχολείου	
3	Αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας	
4	Η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης οδηγεί σε αλλοίωση της	

	προσωπικότητας του νέου	
5	Οι γονείς έχουν δικαίωμα να επιζητούν από την πολιτεία την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους	
6	Το μάθημα των θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες όπως προώθηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος	

Παρατηρήσεις/προτάσεις:

Οι διάμεσοι των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες είναι οι ακόλουθες:

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΗ: ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό πρέπει να είναι υποχρεωτικό	4 (1X1, 1X2, 1X3, 3X4, 5X5)
2	Το μάθημα πρέπει να είναι ομολογιακό και να ενισχύει την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών	4 (1X1, 1X2, 1X3, 3X4, 5X5)
3	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να αντικατασταθεί από ένα είδος θρησκευσιολογίας με αναφορές σε όλες τις θρησκείες	1 (6X1, 4X2, 1X5)
4	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να λάβει τη μορφή ενός υβριδικού μοντέλου που συνδυάζει εκτενή αναφορά στην επικρατούσα Θρησκεία της Ελλάδας (Ορθοδοξία) αλλά και αναφορές σε άλλες θρησκείες, σε όλες τις τάξεις του δημοτικού που διδάσκεται	4 (2X2, 4X4, 5X5)
5	Στη περίπτωση ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα	4 (1X1, 5X4, 5X5)
6	Στη περίπτωση θρησκευσιολογίας, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	2 (5X1, 4X2, 1X4, 1X5)
7	Στην περίπτωση υβριδικού μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	4 (1X1, 5X4, 5X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στην ιστορία των θρησκειών στα πλαίσια του μαθήματος	5 (1X1, 2X4, 8X5)
2	Τα θρησκευτικά θα πρέπει να συνδεθούν με φιλοσοφικά θέματα και απόψεις (π.χ. ελληνική φιλοσοφία, απόψεις Πλάτωνα)	4 (1X1, 1X2, 6X4, 3X5)
3	Οι ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία τους στην παρούσα κατάσταση	4 (1X1, 1X2, 6X4, 3X5)
4	Οι μαθησιακοί στόχοι και σκοποί του μαθήματος είναι ξεκάθαροι στους μαθητές και δασκάλους	3 (3X1, 3X2, 1X3, 2X4, 2X5)
5	Ορισμένες ενότητες ή και όλο το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκονται από ιερωμένους	1 (8X1, 1X3, 2X4)
6	Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος είναι ξεκάθαρος	3 (1X1, 1X2, 4X3, 3X4, 2X5)
7	Μπορούν να δημιουργηθούν θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης μαθητών και γονιών για τις διαφορετικές από την επικρατούσα στην Ελλάδα (Ορθοδοξία) θρησκείες	4 (1X1, 2X3, 5X4, 3X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΡΙΤΗ: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών	4 (1X1, 1X2, 4X4, 5X5)
2	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα	4 (1X1, 3X3, 3X4, 4X5)
3	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος «θρησκευτικού ανταγωνισμού»	4 (1X1, 3X3, 3X4, 4X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων	5 (1X3, 2X4, 8X5)
2	Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση είναι υποχρέωση του σχολείου	5 (1X2, 4X4, 6X5)
3	Αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας	5 (1X1, 1X4, 9X5)
4	Η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης οδηγεί σε αλλοίωση της προσωπικότητας του νέου	3 (1X1, 1X2, 3X3, 6X5)
5	Οι γονείς έχουν δικαίωμα να επιζητούν από την πολιτεία την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους	4 (3X3, 2X4, 6X5)
6	Το μάθημα των θρησκευτικών στην Α΄βάθμια εκπαίδευση εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες όπως προώθηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος	4 (1X3, 5X4, 5X5)

Σε μια πρώτη ανάλυση των δεδομένων, φαίνεται ότι οι δάσκαλοι τάσσονται υπέρ ενός ομολογιακού μαθήματος θρησκευτικών ή ενός υβριδικού μαθήματος. Στην περίπτωση ομολογιακού μαθήματος οι μαθητές πρέπει να έχουν δικαίωμα απαλλαγής όπως και σε υβριδικό μάθημα. Επίσης, φαίνεται ότι οι δάσκαλοι επιμένουν στην υποχρεωτικότητα του μαθήματος σε γενικές γραμμές. Αυτό σημαίνει ότι δεν επιθυμούν να μεταβληθεί σε μάθημα επιλογής. Ακόμη, υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με τους στόχους, τους σκοπούς και τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του μαθήματος και αυτό το γεγονός θα πρέπει να απασχολήσει τους υπεύθυνους σχεδιασμού εκπαιδευτικής πολιτικής. Όσον αφορά τις ώρες διδασκαλίας, οι περισσότεροι δάσκαλοι πιστεύουν ότι αυτές επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία του μαθήματος. Στη συνέχεια, είναι ξεκάθαρο για τους δασκάλους ότι ο μόνος που έχει θέση να διδάσκει το μάθημα είναι ο δάσκαλος. Ακόμη, η διεπιστημονικότητα του μαθήματος που θα παρουσιάζει ιστορικά στοιχεία και φιλοσοφικές απόψεις είναι αρεστή στους δασκάλους. Έπειτα, φαίνεται ότι ενώ οι δάσκαλοι είναι δεκτικοί σε θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης των μαθητών και πιστεύουν ότι η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα, διατυπώνουν τις επιφυλάξεις τους για τον θρησκευτικό ανταγωνισμό και συγκρητισμό. Επιπλέον, οι δάσκαλοι θεωρούν ότι οι γονείς έχουν δικαίωμα να ζητούν την θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους και αυτή είναι μάλιστα και υποχρέωση του σχολείου. Ακόμη, φαίνεται ότι οι δάσκαλοι πιστεύουν στην άμεση σύνδεση Ορθοδοξίας και ελληνισμού. Επιπλέον, εκφράζουν ουδέτερη άποψη σχετικά με τη συσχέτιση μεταξύ της έλλειψης θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών και νέων και της αλλοίωσης του χαρακτήρα τους. Τέλος, οι δάσκαλοι θεωρούν ότι το μάθημα των θρησκευτικών μπορεί να προωθήσει το ανθρωπιστικό πνεύμα στην κοινωνία.

Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά τα οποία προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια του Α' γύρου;

Αρχικά, ο σχεδιασμός της εκπαιδευτικής πολιτικής θα πρέπει να αναλογιστεί ιδιαίτερα το ζήτημα της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, καθώς υπάρχουν πολλές αντικρουόμενες απόψεις, πολλές απαιτήσεις από διαφορετικά άτομα και ομάδες της κοινωνίας και οι συγκεκριμένες ανάγκες της κοινωνίας πρέπει να καλυφθούν από την εκπαίδευση. Μέχρι τον Α' γύρο τουλάχιστον φαίνεται ότι το μάθημα των θρησκευτικών έχει λόγο ύπαρξης στην εκπαίδευση ως ένα υποχρεωτικό μάθημα. Αυτό που απασχολεί κυρίως είναι το δίλλημα: ομολογιακό εξ ολοκλήρου ή εν μέρει ομολογιακό και θρησκευσιολογία, δηλαδή αυτό που αναφέρεται ως υβριδικό μοντέλο; Βεβαίως, οι προσωπικές και επιστημονικές απόψεις κάθε δασκάλου επηρεάζουν την άποψη των αναγκών που θα έχουν οι μαθητές, όμως για την λήψη μιας έγκυρης και αποδοτικής απόφασης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τις ανάγκες της κοινωνίας ως σύνολο και όχι εν μέρει, να ικανοποιούνται συγκεκριμένες ανάγκες ομάδων της κοινωνίας. Επίσης, τονίζουμε ότι το δίλλημα ομολογιακής διδασκαλίας ή όχι άπτεται άμεσα της διδακτέας ύλης, διότι ανάλογα με το μοντέλο το οποίο θα προταθεί, η διδακτέα ύλη αλλάζει. Ακόμη, φαίνεται ότι η θρησκευσιολογία, δηλαδή η απλή παράθεση των θρησκειών, δεν είναι επιθυμητή από το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των δασκάλων του δείγματός μας. Ίσως αυτό σημαίνει ότι, οι δάσκαλοι νιώθουν την ανάγκη να έχουν οι μαθητές αρκετές γνώσεις πάνω στην Ορθοδοξία, διότι ταυτίζεται εν μέρει με την παράδοση και την ιστορία του Έλληνα, όπως φαίνεται στα ερωτηματολόγια. Ακόμη, η καλύτερη γνωριμία με την Ορθοδοξία ωφελεί τον μαθητή και από μια γενική άποψη καθότι σε πολλές όψεις της καθημερινότητας μπορούμε να αναγνωρίσουμε δείγματά της, από τις εκφράσεις που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι έως την λειτουργία του κράτους (διαμόρφωση ημερολογίου/ αργίες κτλπ).

Σε αυτό το σημείο είναι καλό να θίξουμε και το ζήτημα της ιστορίας των θρησκειών και της σύνδεσης με φιλοσοφικά θέματα. Αδιαμφισβήτητα, η θρησκεία έχει παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της νοοτροπίας ή της λήψης αποφάσεων όλων των λαών του κόσμου. Ακόμη, κάποιες θρησκείες παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, το οποίο ίσως και να χαρακτηρίζει τον κοινό τρόπο σκέψης των ανθρώπων και την κοινή τους ανάγκη να δώσουν απάντηση σε ορισμένα ερωτήματα που δεν μπορούν να απαντηθούν με επιστημονική προσέγγιση, και την ανάγκη να νιώσουν στήριξη και εσωτερική δύναμη. Όλα αυτά δικαιολογούν τη συμφωνία των εκπαιδευτικών να υποστηρίξουν την αναφορά στην ιστορία των θρησκειών ή στην σύνδεση με φιλοσοφικά ζητήματα. Σίγουρα, από παιδαγωγικής απόψεως οι μαθητές θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τέτοιες γνώσεις ή συζητήσεις.

Πέρα από όσα αναφέρθηκαν, θα πρέπει σε αυτό το σημείο να παρουσιαστεί το συμπέρασμα από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών στον Α' γύρο της έρευνας, το οποίο κινείται ανάμεσα στην παρουσίαση του επιθυμητού μέλλοντος (**θα πρέπει να**) και στις μελλοντικές προβλέψεις (**θα**).

Όσον αφορά το **επιθυμητό μέλλον**, με την έννοια της υπόδειξης/παρότρυνσης, η πλειοψηφία των δασκάλων μέσω του ά γύρου της έρευνας προτείνει:

- Υποχρεωτικότητα του μαθήματος
- Ομολογιακό ή υβριδικό μοντέλο μαθήματος
- Δικαίωμα απαλλαγής σε ομολογιακό και υβριδικό μοντέλο μαθήματος
- Αναφορά στην ιστορία των θρησκειών και σύνδεση με φιλοσοφικές απόψεις (διεπιστημονικότητα)
- Διατήρηση των ωρών διδασκαλία του μαθήματος
- Δημιουργία θεματικών εβδομάδων για τις θρησκείες

Έπειτα, παρουσιάζονται σε πρώιμο στάδιο συγκεκριμένες **προβλέψεις** για το εκπαιδευτικό μέλλον, αλλά και το κοινωνικό μέλλον.

- Διατήρηση του μαθήματος στην υπάρχουσα μορφή του
- Δεκτή η αλλαγή του μαθήματος σε υβριδικό μοντέλο
- Δυνατότητα απαλλαγής και στο υβριδικό μοντέλο
- Σε περίπτωση θρησκευιολογίας, οι μαθητές δεν θα μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα
- Καλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα μεταξύ των μαθητών, εάν ο ένας γνωρίζει το θρησκευτικό υπόβαθρο του άλλου
- Περίπτωση εντάσεων, ίσως και ρατσισμού υπό την έννοια του θρησκευτικού συγκρητισμού εντός του σχολείου, κατά τη διδασκαλία του μαθήματος και πέρα από αυτή, λόγω διαφορετικότητας νοοτροπίας

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στον Ά γύρο της έρευνας, οι συμμετέχοντες δεν έχουν ακόμη τη δυνατότητα να γνωρίζουν τις απόψεις των υπολοίπων συμμετεχόντων και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι η άποψη των υπολοίπων έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλει τη προσωπική άποψη του καθενός. Αυτό σημαίνει ότι, τα συμπεράσματα αυτά προκύπτουν για τον Ά γύρο αυτόν καθ' αυτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Β΄ ΓΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στον β΄ γύρο της έρευνας συμμετείχαν όλα τα άτομα που έλαβαν μέρος και στον ά γύρο.

Κατά την αποστολή των ερωτηματολογίων τα οποία εστάλησαν είτε ηλεκτρονικώς είτε δια χειρός, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν ότι θα πρέπει να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο του β΄ γύρου και ένα ερωτηματολόγιο προβλέψεων.

Το ερωτηματολόγιο στην πρώτη σελίδα παρουσιάζεται με τη μορφή πρόσκλησης και οδηγιών.

Παρακάτω, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του β΄ γύρου της έρευνας.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΗ: ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό πρέπει να είναι υποχρεωτικό	4 (1X1, 1X2, 4X4, 5X5)
2	Το μάθημα πρέπει να είναι <i>ομολογιακό</i> και να ενισχύει την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών	4 (1X1, 1X2, 4X4, 5X5)
3	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να αντικατασταθεί από ένα είδος θρησκευσιολογίας με αναφορές σε όλες τις θρησκείες	1 (6X1, 4X2, 1X5)
4	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να λάβει τη μορφή ενός υβριδικού μοντέλου που συνδυάζει εκτενή αναφορά στην επικρατούσα Θρησκεία της Ελλάδας (Ορθοδοξία) αλλά και αναφορές σε άλλες θρησκείες, σε όλες τις τάξεις του δημοτικού που διδάσκεται	4 (2X2, 1X3, 3X4, 5X5)

5	Στη περίπτωση ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα	4 (1X1, 5X4, 5X5)
6	Στη περίπτωση θρησκευολογίας, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	2 (5X1, 4X2, 1X4, 1X5)
7	Στην περίπτωση υβριδικού μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	4 (1X1, 5X4, 5X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στην ιστορία των θρησκειών στα πλαίσια του μαθήματος	5 (1X1, 2X4, 8X5)
2	Τα θρησκευτικά θα πρέπει να συνδεθούν με φιλοσοφικά θέματα και απόψεις (π.χ. ελληνική φιλοσοφία, απόψεις Πλάτωνα)	4 (1X1, 1X2, 6X4, 3X5)
3	Οι ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία τους στην παρούσα κατάσταση	4 (1X1, 1X2, 6X4, 3X5)
4	Οι μαθησιακοί στόχοι και σκοποί του μαθήματος είναι ξεκάθαροι στους μαθητές και δασκάλους	3 (3X1, 2X2, 3X3, 1X4, 2X5)
5	Ορισμένες ενότητες ή και όλο το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκονται από ιερωμένους	1 (8X1, 1X3, 2X4)
6	Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος είναι ξεκάθαρος	3 (1X1, 1X2, 4X3, 3X4, 2X5)
7	Μπορούν να δημιουργηθούν θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης μαθητών και γονιών για τις διαφορετικές από την επικρατούσα στην Ελλάδα (Ορθοδοξία) θρησκείες	4 (1X1, 2X3, 5X4, 3X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΡΙΤΗ: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών	4 (1X1, 1X2, 4X4, 5X5)
2	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα	4 (1X1, 3X3, 3X4, 4X5)
3	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος «θρησκευτικού ανταγωνισμού»	4 (1X1, 3X3, 3X4, 4X5)

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ
1	Η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων	5 (1X3, 2X4, 8X5)
2	Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση είναι υποχρέωση του σχολείου	5 (1X2, 4X4, 6X5)
3	Αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας	5 (1X1, 1X4, 9X5)
4	Η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης οδηγεί σε αλλοίωση της προσωπικότητας του νέου	3 (1X1, 1X2, 3X3, 6X5)
5	Οι γονείς έχουν δικαίωμα να επιζητούν από την πολιτεία την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους	4 (3X3, 2X4, 6X5)
6	Το μάθημα των θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες όπως προώθηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος	4 (1X3, 5X4, 5X5)

Γίνεται εύκολα κατανοητό το γεγονός πως τελικά, ο δεύτερος γύρος της έρευνας δεν επηρέασε τις διαμέσους του πρώτου γύρου αλλά επηρέασε τις απαντήσεις των δασκάλων. Κυρίως, οι απαντήσεις που μεταβλήθηκαν ήταν εκείνες που αφορούσαν μια ουδέτερη άποψη-απάντηση. Επιπλέον, οι περισσότερες αλλαγές απαντήσεων υπήρξαν στην ενότητα ένα που αφορά την υποχρεωτικότητα και φύση του μαθήματος. Αυτό σημαίνει ότι η μέθοδος έδωσε στους δασκάλους την δυνατότητα να μουν σε διαδικασία σκέψης και εσωτερικής αναζήτησης για τον τρόπο που απαντούν οι συνάδελφοι και τελικά, τους επηρέασε. Σε άλλες απαντήσεις ειδικά στις επόμενες ενότητες, οι δάσκαλοι δεν άλλαζαν άποψη. Αυτό εξηγείται από δύο απόψεις: Από την μία, η επιμονή των δασκάλων στις αρχικές τους απόψεις επιτρέπει να κατανοήσουμε ότι τελικά, η άποψη των υπολοίπων εκπαιδευτικών δεν είναι ικανή να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις τελικές απαντήσεις των υπολοίπων συμμετεχόντων. Από ψυχολογική άποψη, ακόμη, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι τελικά, η άποψη ενός ανθρώπου δεν μεταβάλλεται εύκολα σε ζητήματα που θεωρεί τον εαυτό του ειδικό, ακόμη και εάν η πλειοψηφία έχει διαφορετική άποψη από εκείνον, για

τους δικούς του λόγους. Από την άλλη, φαίνεται ότι τελικά, η πλειοψηφία των δασκάλων που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν ίδιες απόψεις σε ορισμένες απαντήσεις.

Έπειτα, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από κάθε ερώτηση στον β' γύρο της έρευνας.

Αρχικά, το μεγαλύτερο ποσοστό των δασκάλων συμφωνεί ότι το μάθημα των θρησκευτικών θα πρέπει να είναι υποχρεωτικό. Η ένσταση και η διαφωνία εντοπίζεται στο δίλλημα ομολογιακό ή υβριδικό και όχι ομολογιακό ή θρησκευσιολογία. Σε περίπτωση που θα είναι υποχρεωτικό και ομολογιακό ή υβριδικό, θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα απαλλαγής. Σε περίπτωση που είναι θρησκευσιολογία, δεν πρέπει να υπάρχει δυνατότητα απαλλαγής, απαντούν οι περισσότεροι. Φαίνεται πάντως ότι οι δάσκαλοι έχουν έντονη διαφωνία με την διδασκαλία μιας καθαρής θρησκευσιολογίας. Αυτό σημαίνει ότι θεωρούν απαραίτητη μια βαθύτερη γνωριμία με την έννοια της Ορθοδοξίας. Επιπλέον, καθώς δέχονται το υβριδικό μοντέλο ως κατάλληλο, θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει ότι οι δάσκαλοι είναι δεκτικοί στην διδασκαλία όλων των θρησκευσιών, αρκεί να υπάρχει μια εκτενέστερη αναφορά στην Ορθοδοξία. Αυτό βέβαια δεν αφορά μόνο τις προσωπικές θρησκευτικές απόψεις των δασκάλων, οι οποίοι απαντούν με αυτόν τον τρόπο, εφόσον η επαφή με γνώσεις θρησκείας επιτρέπει μια βαθύτερη κατανόηση του τρόπου ζωής των ανθρώπων συγκεκριμένων περιοχών, χωρών κτλ. Ακόμη, όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση διδασκαλίας θρησκευσιολογίας δεν υπάρχει δικαίωμα απαλλαγής, όπως απαντούν οι δάσκαλοι. Η λογική πίσω από αυτήν την άρνηση κρύβεται στο γεγονός ότι είναι απαραίτητες οι βασικές γνώσεις περί των μεγάλων θρησκευσιών (π.χ. χριστιανισμός) εάν κάποιος μαθητής επιθυμεί να γνωρίσει τα ήθη ανθρώπων και κατ' επέκταση χωρών που πιστεύουν σε αυτές τις θρησκείες.

Έπειτα, σύμφωνα με τους δασκάλους, είναι ξεκάθαρο ότι η αναφορά στην ιστορία των θρησκευσιών ωφελεί τους μαθητές. Επιπλέον, υπάρχει σχετική συμφωνία ότι τα θρησκευτικά μπορούν να συνδεθούν με φιλοσοφικές απόψεις. Ακόμη, οι ώρες διδασκαλίας επαρκούν για την διδασκαλία του μαθήματος. Δεν υπήρξε μία άποψη σχετικά με τους στόχους του μαθήματος το οποίο συνδέεται με το δίλλημα της φύσης του μαθήματος γιατί διαφορετική φύση μαθήματος εξυπηρετεί και διαφορετικούς στόχους. Στη συνέχεια, παρατηρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί είναι εκείνοι που πρέπει να διδάσκουν το μάθημα. Ακόμη, οι δάσκαλοι δεν εντοπίζουν με σιγουριά τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του μαθήματος το οποίο θα πρέπει να απασχολήσει τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό. Τέλος, οι δάσκαλοι συμφωνούν με την δημιουργία θεματικών εβδομάδων αν και ορισμένοι από αυτούς συνεχίζουν να διατηρούν τις ενστάσεις τους.

Στη συνέχεια, για την γνωριμία με διαφορετικές θρησκείες φαίνεται ότι οι δάσκαλοι συμφωνούν ότι μπορούν να διευρύνουν τους ορίζοντες των μαθητών.

Επιπλέον, φαίνεται ότι μπορεί να διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα, αν και μερικοί διατηρούν τις επιφυλάξεις τους. Μεγαλύτερο ποσοστό των δασκάλων συμφωνεί ότι η επαφή με διαφορετικές θρησκείες θα οδηγήσει σε θρησκευτικό συγκρητισμό.

Έπειτα, οι δάσκαλοι συμφωνούν απόλυτα ότι η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων, ότι η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση αποτελεί υποχρέωση του σχολείου και ότι αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας. Επιπλέον, οι δάσκαλοι συμφωνούν ότι το μάθημα των θρησκευτικών (όποια μορφή κι αν έχει) μπορεί να εξυπηρετήσει την αλληλοκατανόηση των ανθρώπων και να βοηθήσει στην δημιουργία ανθρώπων με κοινωνικές ευαισθησίες. Αυτό, όπως προαναφέρθηκε άλλωστε, αποτελεί έναν από τους στόχους του μαθήματος. Από την άλλη, οι δάσκαλοι δεν έχουν μία συγκεκριμένη άποψη και πιο συγκεκριμένα έχουν ουδέτερη άποψη σχετικά με την έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης και την αλλοίωση της προσωπικότητας του νέου. Αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό αφού σε ένα κράτος που ισχύει η θρησκευτική ελευθερία κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να διαμορφώσει ελεύθερα την προσωπικότητά του χωρίς να του επιβληθεί η άσκηση μια συγκεκριμένης λατρείας. Ακόμη, στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου έχουν ρόλο η εκπαίδευση, το οικογενειακό περιβάλλον, το φιλικό περιβάλλον, οι ασχολίες του και η κοινωνική του τάξη. Φυσικά, και η θρησκεία έχει κάποιο ρόλο, εφόσον μέσω αυτής διαμορφώνονται συνήθειες, όμως η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης προερχόμενη από το σχολείο δεν θα μπορούσε σύμφωνα με τους δασκάλους να επηρεάσει την προσωπικότητά του. Ακόμη, δεν θα μπορούσαμε να αναφερθούμε σε αλλοίωση διότι *δεν επιβάλλεται* κάποιος να πιστεύει σε κάποια συγκεκριμένη θρησκεία στη χώρα μας οπότε δεν είναι αναγκαστικό κάποιος να διαπαιδαγωγείται θρησκευτικά. Αυτή η επιλογή βρίσκεται στα χέρια των γονιών και όσο το δυνατόν, των ίδιων των μαθητών. Τέλος, οι δάσκαλοι συμφωνούν ότι οι γονείς έχουν δικαίωμα να ζητούν την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους. Σε αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι οι γονείς μπορεί να προέρχονται από διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες (π.χ. Ορθόδοξοι, Καθολικοί, Βουδιστές), αλλά όλοι έχουν δικαίωμα να γνωρίσουν τα παιδιά τους έστω και επιφανειακά την θρησκεία τους, αν δεν μπορούμε να αναφερθούμε σε εκτενή διδασκαλία της θρησκείας. Για αυτό το λόγο, και για μια παιδεία και ένα σχολείο που σέβεται όλους τους μαθητές και κατ'επέκταση τους γονείς, θα μπορούσε να γίνει μια ενδεικτική έστω αναφορά σε όλες τις θρησκείες. Να τονίσουμε ότι το γεγονός αυτό δεν έρχεται σε αντίθεση με τους γονείς που δεν έχουν επιβάλλει την άσκηση κάποιας λατρείας στο παιδί τους, εφόσον ακόμη και σε περίπτωση που το μάθημα μετατραπεί σε υβριδικό όπως οι δάσκαλοι τονίζουν θα υπάρχει η δυνατότητα απαλλαγής.

Εκτός από αυτό, σε περίπτωση που κάποιος επιθυμεί τελικά να το παρακολουθεί ανεξαρτήτως θρησκευτικών πεποιθήσεων μπορεί να ωφεληθεί, εφόσον η απλή αναφορά και γνωριμία με τις θρησκείες εξυπηρετεί και εκπαιδευτικούς σκοπούς (κατανόηση παράδοσης) χωρίς να επιβάλλει κατήχηση, οπότε θα μπορούσε

να αντιμετωπιστεί ως ένα απλό μάθημα που προσφέρει γνώσεις θρησκειών, χωρίς να τις επιβάλλει, με την μόνη διαφορά ότι θα αφιερώνεται περισσότερος χρόνος στην Ορθοδοξία που είναι η επικρατούσα θρησκεία.

Κατανοούμε πλέον πόσο σύνθετο και δύσκολο είναι το ερώτημα της διδασκαλίας των θρησκευτικών. Η εκπαίδευση έχει να λάβει πολλά υπόψη της μέχρι να απαντήσει. Με βάση όλα αυτά που απάντησαν οι δάσκαλοι, κατανοούμε ότι τελικά, θα πρέπει να βρεθεί μια λύση, ώστε μέσα στην πολυπολιτισμική κοινωνία στην οποία ζούμε, όλοι να μείνουν ευχαριστημένοι, να διατηρήσουμε το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας αλλά και να προάγουμε την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών, όπως ορίζει το Σύνταγμα. Φυσικά, αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στο σχεδιασμό και στη λήψη μιας απόφασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Ένας λογικός τρόπος για να λάβει κάποιος μια απόφαση για οποιοδήποτε θέμα, είναι να γνωρίζει τι συνέπειες θα έχουν οι πράξεις του. Έτσι λοιπόν, εάν ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός γνώριζε τι επιπτώσεις θα έχει η επιλογή ενός συγκεκριμένου τρόπου διδασκαλίας των θρησκευτικών στην Α' βαθμια εκπαίδευση, θα μπορούσε να έκανε μια σωστή επιλογή.

Για αυτό το λόγο, στη συγκεκριμένη εργασία κρίθηκε απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί ένα ερωτηματολόγιο επιπτώσεων για τα τρία μοντέλα θρησκευτικών στα οποία γίνεται αναφορά στη συγκεκριμένη εργασία, δηλαδή στο ομολογιακό, στην θρησκευσιολογία και στο υβριδικό μοντέλο.

Σε αυτό το ερωτηματολόγιο, οι δάσκαλοι καλούνται να απαντήσουν εάν συμφωνούν ή διαφωνούν με τις επιπτώσεις που έχει το κάθε μοντέλο στους μαθητές, τους γονείς και την κοινωνία. Το ερωτηματολόγιο είναι το ακόλουθο:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Οδηγίες συμπλήρωσης:

Αξιότιμε συμμετέχοντα/αξιότιμη συμμετέχουσα,

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μία προσπάθεια πρόβλεψης θετικών και αρνητικών επιπτώσεων που μπορεί να έχει κάθε μοντέλο διδασκαλίας των θρησκευτικών του δημοτικού στην εκπαίδευση και στην κοινωνία.

Στις ερωτήσεις που ακολουθούν, καλείστε να εκφράσετε τη συμφωνία ή τη διαφωνία σας με ένα Σ το οποίο σημαίνει συμφωνώ ή ένα Δ το οποίο σημαίνει διαφωνώ. Ακόμη, μπορείτε να προσθέσετε ελεύθερα τις ιδέες και τις απόψεις σας.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	Ικανοποίηση αναγκών όλων των μαθητών
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας	Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας	Ικανοποίηση απαιτήσεων όλων των γονιών
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή	Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων	Αλληλοκατανόηση μεταξύ μαθητών, διεύρυνση οριζόντων
Διεύρυνση οριζόντων	Άλλο:	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας
Άλλο:		Άλλο:
ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Αλλοίωση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	Έλλειψη αλληλοκατανόησης	Μαθησιακός φόρτος μαθητών λόγω μεγαλύτερης διδακτέας ύλης
Αλλοίωση ηθών και εθίμων	Μεροληπτική ικανοποίηση αναγκών των μαθητών	Αντιδράσεις
Αντιδράσεις	Άλλο:	Άλλο:
Άλλο:		

Οι τελικές απαντήσεις που δόθηκαν στο ερωτηματολόγιο ακολουθούν παρακάτω:

ΒΑΘΜΟΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕ ΚΑΘΕ ΠΡΟΤΑΣΗ

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών 1/11	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας 9/11	Ικανοποίηση αναγκών όλων των μαθητών 8/11
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας 8/11	Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας 9/11	Ικανοποίηση απαιτήσεων όλων των γονιών 8/11
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή 3/11	Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων 6/11	Αλληλοκατανόηση μεταξύ μαθητών, διεύρυνση οριζόντων 9/11
Διεύρυνση οριζόντων 6/11		Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας 8/11
ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Αλλοίωση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας 2/11	Έλλειψη αλληλοκατανόησης 6/11	Μαθησιακός φόρτος μαθητών λόγω μεγαλύτερης διδακτέας ύλης 9/11
Αλλοίωση ηθών και εθίμων 2/11	Μεροληπτική ικανοποίηση αναγκών των μαθητών 6/11	Αντιδράσεις 3/11
Αντιδράσεις 9/11		

Με βάση τις απαντήσεις των δασκάλων, αναφέρουμε συνοπτικά για κάθε μοντέλο:

- Η θρησκευολογία εξυπηρετεί τη διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας και μπορεί να διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών, όμως σίγουρα θα προκαλέσει αντιδράσεις (εκ μέρους ορισμένης μερίδας των γονέων και της Εκκλησίας). Σχετικά με τις υπόλοιπες αρνητικές συνέπειες και την κινδυνολογία, φαίνεται ότι τελικά, η διδασκαλία της θρησκευολογίας για τους δασκάλους δεν αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για την αλλοίωση των ηθών και των εθίμων της Ελλάδας, τα οποία συνδέονται με το Χριστιανισμό.
- Έπειτα, σχετικά με το ομολογιακό μοντέλο, φαίνεται ότι οι δάσκαλοι συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό και με τις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες, οπότε δείχνουν κατανόηση ότι από την μία πρέπει να προάγεται η Ορθοδοξία όπως προστάζει το Σύνταγμα, από την άλλη όμως πρέπει να γίνουν σεβαστές οι επιθυμίες και οι ανάγκες αλλόθρησκων μαθητών.
- Τέλος, σχετικά με το υβριδικό μοντέλο, φαίνεται ότι οι δάσκαλοι συμφωνούν με τις θετικές συνέπειες, οπότε οι ανάγκες όλων των μαθητών θα καλύπτονται, και η μόνη αρνητική συνέπεια είναι ο μαθησιακός φόρτος των μαθητών, ο οποίος βέβαια θα μπορούσε να περιοριστεί εάν οι μαθητές δεν είναι αναγκασμένοι να αποστηθίζουν όσα θα γράφονται στο βιβλίο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: POLARITY MANAGEMENT ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ-ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Οι απαντήσεις των δασκάλων στο ερωτηματολόγιο των επιπτώσεων είναι πολύ χρήσιμες ώστε να ληφθεί μια απόφαση σχετικά με το ποιο μοντέλο είναι πιο κατάλληλο προς διδασκαλία για το μάθημα των θρησκευτικών στην Α΄βαθμια εκπαίδευση.

Ένα άλλο εργαλείο που χρησιμοποιεί η διοίκηση για την λήψη αποφάσεων είναι η διαχείριση της πολικότητας.

Εφαρμόζοντας ένα polarity management στο δίλλημα ομολογιακό μοντέλο-θρησκευιολογία, μπορούμε να διαπιστώσουμε τελικά πώς μπορούμε να ενδυναμώσουμε κάθε μοντέλο και να αποφασίσουμε ποιο ταιριάζει περισσότερο για διδασκαλία στη χώρα μας και στην εποχή που ζούμε.

Οι θετικές επιπτώσεις μπορούν να αναφερθούν στο εξής ως πλεονεκτήματα και οι αρνητικές ως μειονεκτήματα.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ
Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας	Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή	Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων
Διεύρυνση οριζόντων	
ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ
Αλλοίωση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	Έλλειψη αλληλοκατανόησης
Αλλοίωση ηθών και εθίμων	Μεροληπτική ικανοποίηση αναγκών των μαθητών

Αντιδράσεις	
-------------	--

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ-ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ	ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ-ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ
Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών ΚΑΙ ΕΛΛΕΙΨΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΕΦΟΣΟΝ ΚΑΘΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΕΙΝΑΙ ΣΕΒΑΣΤΗ	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας ΧΩΡΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΕ ΟΠΟΙΟΥΣ ΔΕΝ ΤΟ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΟΠΩΣ ΟΡΙΖΕΙ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΞΕΝΕΣ ΝΟΟΤΡΟΠΙΕΣ
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή ΜΕ ΤΗΝ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΚΤΕΝΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΑ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων ΚΑΙ ΕΛΛΕΙΨΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ ΑΠΟ ΓΟΝΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ ΜΕΣΩ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ ΜΕ ΞΕΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ
Διεύρυνση οριζόντων ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΑΡΧΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΕΠΕΙΤΑ ΞΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ	
ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ-ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ
ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ της παράδοσης και της θρησκευτικότητας ΜΕΣΩ ΕΚΤΕΝΟΥΣ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, ΑΛΛΑ ΟΧΙ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ	ΕΠΙΤΕΥΞΗ αλληλοκατανόησης ΜΕΣΩ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ ΜΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ
ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ηθών και εθίμων ΜΕΣΩ ΕΚΤΕΝΟΥΣ ΓΝΩΡΙΜΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, ΑΛΛΑ ΟΧΙ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ	Ικανοποίηση αναγκών ΣΧΕΔΟΝ ΟΛΩΝ των μαθητών
ΜΙΚΡΕΣ Αντιδράσεις ΕΦΟΣΟΝ ΟΛΕΣ ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΣΕΒΑΣΤΕΣ	

Παρατηρώντας προσεκτικά το polarity management για την θρησκευσιολογία-ομολογιακό μοντέλο οδηγούμαστε σε ένα συμπέρασμα: Η ενίσχυση των

πλεονεκτημάτων και η αποδυνάμωση των μειονεκτημάτων αυτών των δύο μοντέλων οδηγεί σε ένα νέο μοντέλο, το υβριδικό.

ΥΒΡΙΔΙΚΟ	ΜΟΝΤΕΛΟ
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	
Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών	
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας	
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή	
Διεύρυνση οριζόντων	
Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	
Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας	
Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων	
ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	
(Αντιδράσεις)	
(Μαθησιακός φόρτος)	

Το υβριδικό μοντέλο παρουσιάζει συνδυασμένα τα πλεονεκτήματα της θρησκευσιολογίας και του ομολογιακού μοντέλου, χωρίς όμως να έχει τα μειονεκτήματά τους.

Κατανοούμε συνεπώς πως η εποχή μας πλέον, προστάζει να εξευρεθούν νέες λύσεις πέρα από τις υπάρχουσες και γνωστές, εάν η εκπαίδευση επιθυμεί να σεβαστεί όλους τους μαθητές και τους γονείς και ταυτόχρονα, να σέβεται τις αρχές της.

Το υβριδικό μοντέλο το οποίο προέκυψε από το συνδυασμό της θρησκευσιολογίας και του ομολογιακού μοντέλου, τουλάχιστον μέσω του polarity management, αλλά και μέσω της απόψεως των εκπαιδευτικών, παρουσιάζει τα περισσότερα πλεονεκτήματα και τα λιγότερα μειονεκτήματα.

Εάν θα βρισκόμασταν στο χώρο των επιχειρήσεων, θα μπορούσαμε μεταφορικά να αναφερθούμε σε μέγιστα κέρδη και λιγότερο κίνδυνο. Αυτό σημαίνει ότι τα μειονεκτήματα είναι ελάχιστα και μπορούν μάλιστα με προσεχτικό σχεδιασμό να μειωθούν ακόμη λιγότερο, και τα πλεονεκτήματα είναι πάρα πολλά για όλες τις κοινωνικές ομάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η επεξεργασία των αποτελεσμάτων του β΄ γύρου των ερωτηματολογίων και του συμπληρωματικού ερωτηματολογίου μας οδηγεί σε ορισμένες προβλέψεις για το μέλλον της διδασκαλίας των θρησκευτικών στην Α΄βάθμια εκπαίδευση.

Οι προβλέψεις αφορούν τι πρέπει να γίνει (το επιθυμητό μέλλον) όπως προαναφέρθηκε στον α΄ γύρο και το μέλλον της διδασκαλίας ως συνέπεια των επιλογών του εκπαιδευτικού σχεδιασμού (μέλλον).

Όσον αφορά το **επιθυμητό μέλλον**, με την έννοια της υπόδειξης/παρότρυνσης, η πλειοψηφία των δασκάλων μέσω του β΄ γύρου της έρευνας προτείνει:

- Υποχρεωτικότητα του μαθήματος
- Ομολογιακό ή υβριδικό μοντέλο μαθήματος
- Δικαίωμα απαλλαγής σε ομολογιακό και υβριδικό μοντέλο μαθήματος
- Αναφορά στην ιστορία των θρησκειών και σύνδεση με φιλοσοφικές απόψεις (διεπιστημονικότητα)
- Διατήρηση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος
- Δημιουργία θεματικών εβδομάδων για τις θρησκείες

Έπειτα, παρουσιάζονται συγκεκριμένες **προβλέψεις** για το εκπαιδευτικό μέλλον, αλλά και το κοινωνικό μέλλον.

- Πιθανότητα διατήρησης του μαθήματος στην υπάρχουσα μορφή του
- Το υβριδικό μοντέλο θα καλύπτει τις ανάγκες όλων των μαθητών
- Ομολογιακό μοντέλο και θρησκευσιολογία δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες και τις απαιτήσεις μαθητών και γονιών
- Διδασκαλία υβριδικού μοντέλου θα βρει σύμφωνους τους δασκάλους
- Σε περίπτωση θρησκευσιολογίας, οι μαθητές δεν θα μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα
- Καλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα μεταξύ των μαθητών, εάν ο ένας γνωρίζει το θρησκευτικό υπόβαθρο του άλλου
- Δεν θα υπάρχει κίνδυνος αλλοίωσης ηθών και εθίμων από μια αλλαγή στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών
- Μικρή περίπτωση εντάσεων, ίσως και ρατσισμού εντός του σχολείου, κατά τη διδασκαλία του μαθήματος και πέρα από αυτή, λόγω διαφορετικότητας νοοτροπίας (θρησκευτικός συγκρητισμός)

- Ανάγκη εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών σε θρησκευτικά θέματα και διαχείριση διαφορετικότητας

Παρατηρούμε συνεπώς ότι ο συνδυασμός των απαντήσεων του ερωτηματολογίου της μεθόδου Delphi και του ερωτηματολογίου επιπτώσεων έδωσε πιο ολοκληρωμένες απαντήσεις για τις προβλέψεις.

Για να γίνει κατανοητό αυτό, δίνεται το παράδειγμα που αφορά την αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων. Στο ερωτηματολόγιο της Delphi, οι δάσκαλοι συμφωνούν ότι αλλαγή στη θρησκευτικότητα οδηγεί σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας. Το επόμενο ερώτημα είναι εάν η διδασκαλία (ή η έλλειψη διδασκαλίας) εντός σχολείου Α΄ βάθμιας εκπαίδευσης έχει τόσο μεγάλο ρόλο ώστε να οδηγήσει σε τέτοια αλλαγή σε περίπτωση αλλαγής του μαθήματος. Στο ερωτηματολόγιο επιπτώσεων, οι δάσκαλοι απάντησαν ότι η αλλαγή ενός μαθήματος δεν μπορεί να αλλάξει την παράδοση και τη θρησκευτικότητα. Οπότε το συμπέρασμα είναι ότι η διδασκαλία του μαθήματος και αλλαγή στη θρησκευτικότητα των μαθητών δεν σχετίζονται. Αυτό είναι λογικό εφόσον όπως προαναφέρθηκε, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός ανθρώπου εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλους παράγοντες και όχι τόσο από τη διδασκαλία εντός σχολείου, πόσο μάλλον όταν δεν υπάρχει η έννοια της υποχρεωτικής κατήχησης.

Επιπλέον, ο συνδυασμός των δύο ερωτηματολογίων οδηγεί στη πρόβλεψη ότι τελικά, το υβριδικό μοντέλο είναι αυτό που βρίσκει πιο σύμφωνους γονιούς και δασκάλους. Παρόλα αυτά, ορισμένοι εκπαιδευτικοί διατηρούν τις επιφυλάξεις τους απέναντι σε αυτό. Ακολουθεί η προτίμηση στο ομολογιακό μοντέλο με δικαίωμα απαλλαγής και τέλος, υπάρχει διαφωνία με την διδασκαλία της καθαρής θρησκευσιολογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η έρευνα απέδειξε ότι τελικά, η επιλογή μιας λύσης σε τόσο λεπτά θέματα, όπως της θρησκευτικής εκπαίδευσης των παιδιών στην Α'βάθμια εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι απλή και να εξευρεθεί χωρίς να ληφθούν υπόψη όλες οι παράμετροι.

Αρχικά, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός πρέπει να είναι υπεύθυνος και να έχει συνειδητοποιήσει ότι οι επιλογές του έχουν αντίκτυπο στην κοινωνία και δεν αφορούν μόνο τους μαθητές και τους δασκάλους.

Θα πρέπει να δίδεται περισσότερη δυνατότητα λόγου στους γονείς των παιδιών αφού όπως προαναφέρθηκε, αυτοί είναι που επιλέγουν αρχικά το θρησκευμα ή την ανυπαρξία αυτού στο παιδί τους και με αυτό πορεύεται το παιδί έως ότου φτάσει σε μια ηλικία ικανή να επιλέξει το ίδιο για τις πεποιθήσεις του.

Όμως, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το μάθημα των θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση θα πρέπει να αποτελεί, όπως και τα υπόλοιπα μαθήματα, εφόδιο για τη ζωή των παιδιών και να βοηθά στην κατανόηση του κόσμου υπό την έννοια της αναγνώρισης ορισμένων συμπεριφορών ή τρόπων σκέψης που παρουσιάζουν οι άνθρωποι. Για παράδειγμα, θα είχε ενδιαφέρον ένας αλλόθρησκος μαθητής να γνωρίζει γιατί οι Ορθόδοξοι Έλληνες τηρούν κάποια έθιμα. Έπειτα, θα είχε ενδιαφέρον κάποιος Ορθόδοξος μαθητής να γνωρίζει για τα έθιμα του αλλόθρησκου μαθητή.

Έπειτα, η έρευνα μας απέδειξε ότι τελικά, στο μάθημα των θρησκευτικών μπορούν να ενταχθούν αναφορές στην ιστορία των θρησκειών και σύνδεση με φιλοσοφικές απόψεις. Έτσι, ο μαθητής θα μπορεί να αναγνωρίσει και να κατανοήσει τις ιδιαιτερότητες του τρόπου σκέψης πιστών κάθε θρησκείας.

Ακόμη, έγινε πλέον κατανοητό ότι, καθώς το δίλλημα ομολογιακό μοντέλο ή θρησκευσιολογία δεν μπορεί να επιλυθεί χωρίς να υπάρχουν μεγάλα μειονεκτήματα και από τις δύο πλευρές, ίσως η δημιουργία μιας μέσης λύσης όπως το υβριδικό μάθημα να δώσει την απάντηση ως μια καινούργια επιλογή η οποία δεν έχει αναφερθεί έως τώρα.

Στη συνέχεια, η επιλογή των εκπαιδευτικών στο δίλλημα θρησκευσιολογία-ομολογιακό μοντέλο, εάν δεν υπάρχει η επιλογή του υβριδικού μοντέλου είναι το ομολογιακό μοντέλο, πάντα με το δικαίωμα της απαλλαγής για όποιον δεν το επιθυμεί.

Για να μπορούν οι δάσκαλοι να ανταπεξέλθουν στην νέα κατάσταση με μαθητές διαφορετικών πεποιθήσεων εντός της τάξης, και σε περίπτωση δημιουργίας θεματικών εβδομάδων, προτείνουμε μια απλή μεν, πολύ χρήσιμη παρόλα αυτά εκπαίδευση σε θρησκευτικά θέματα.

Στη συνέχεια, δεν είναι ανάγκη να αλλάξουν οι ώρες διδασκαλίας του μαθήματος, όποια μορφή και εάν έχει. Όμως, θα ήταν χρήσιμο να γίνει πιο ξεκάθαρος ο παιδαγωγικός του χαρακτήρας. Βέβαια, σε αυτό έχει ρόλο και η φύση του μαθήματος. Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός είναι υπεύθυνος για αυτό το θέμα.

Έπειτα, τονίζεται ότι υπήρχαν διαφορές στις απαντήσεις των δασκάλων, όμως οι τελικές τους απόψεις ταυτίζονταν σε ορισμένα θέματα. Είναι κατανοητό να υπάρχουν διαφορές σε ερωτήσεις όπως η φύση του μαθήματος αφού αυτές δεν αφορούν μια γενική άποψη, αλλά έχουν και σχέση με τις πεποιθήσεις των εκπαιδευτικών, συνεπώς η άποψη είναι πιο προσωπική και εκφράζει μια υποσυνείδητη επιθυμία. Σε κάθε περίπτωση όμως έγινε προσπάθεια να απαντηθούν οι ερωτήσεις με μια πιο αντικειμενική άποψη, εφόσον υπήρχε η δυνατότητα δικαιολόγησης της διάστασης απόψεων στον β' γύρο, αν και δεν υπήρξαν σχόλια εκ μέρους τους.

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, για την εξαγωγή των συμπερασμάτων, η σύγκριση απόψεων μεταξύ της φύσης του μαθήματος και των γενικών απόψεων της τέταρτης ενότητας του ερωτηματολογίου που αφορά την σχέση θρησκείας-Ελλάδας-σχολείου-δικαιωμάτων γονέων ήταν πολύ σημαντική. Για παράδειγμα, είναι απόλυτα κατανοητό, από τη στιγμή που η σχέση Ορθοδοξίας-Ελληνικής παράδοσης είναι αδιαμφισβήτητη για τους εκπαιδευτικούς, και από την άλλη κάθε γονιός να έχει δικαίωμα να γνωρίζει το παιδί του έστω λίγα πράγματα για την θρησκεία του, να υπάρχει συμφωνία με το υβριδικό μοντέλο που εξυπηρετεί όλες τις απόψεις. Έπειτα, για τον ίδιο λόγο, εφόσον οι δάσκαλοι θεωρούν ότι η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα, δεν υπάρχει πρόβλημα οι μαθητές να γνωρίσουν χωρίς κατήχηση βέβαια λίγα πράγματα για κάποιες θρησκείες.

Τονίζουμε σε αυτό το σημείο ότι κάθε απόφαση που λαμβάνεται από τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό πρέπει να είναι σύμφωνη με τις αρχές του Συντάγματος της Ελλάδος το οποίο προστάζει την ενίσχυση της Ορθόδοξης πίστης των μαθητών (Ορθόδοξων μαθητών) και για αυτό το λόγο, η εκτενέστερη γνωριμία των μαθητών (χωρίς κατήχηση) με την Ορθοδοξία είναι επιβεβλημένη ώστε να τηρείται το συγκεκριμένο άρθρο του Συντάγματος.

Ίσως η παραπάνω υποχρέωση της παιδείας να είναι και ο κύριος λόγος για τον οποίο οι δάσκαλοι της συγκεκριμένης τουλάχιστον έρευνας να διαφωνούν κάθετα με την καθαρή θρησκευσιολογία. Η καθαρή θρησκευσιολογία, η αναφορά σε όλες τις θρησκείες ισόποσα (χωρίς κατήχηση), δεν μπορεί να εξυπηρετήσει τους στόχους της Ελληνικής παιδείας και τις ανάγκες των μαθητών και τις απαιτήσεις των γονιών τους, σύμφωνα με σχεδόν όλους τους εκπαιδευτικούς της συγκεκριμένης έρευνας.

Όσον αφορά το ομολογιακό μοντέλο, όπως προαναφέρθηκε, αρκετοί δάσκαλοι συμφωνούν με αυτό, με την επιλογή πάντα της απαλλαγής από το μάθημα για όποιον δεν επιθυμεί να το διδαχτεί.

Τέλος, τονίζουμε ότι τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας προέκυψαν από εκπαιδευτικούς της Α΄βάθμιας εκπαίδευσης και αφορούν την Α΄βάθμια εκπαίδευση μόνο. Καλό θα ήταν να διεξάγονταν έρευνες σε γονείς μαθητών, ώστε να γνωρίζουμε τις απόψεις τους και έτσι να ληφθούν σωστές αποφάσεις. Επίσης, θα πρέπει να διεξαχθούν περισσότερες έρευνες με μεγαλύτερο δείγμα από δασκάλους ώστε να γνωρίζουμε καλύτερα ποιες απόψεις επικρατούν σχετικά με τη διδασκαλία του μαθήματος στην Α΄βάθμια εκπαίδευση.

Κλείνοντας, έγινε κατανοητό ότι τελικά, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων έχουν λόγο στην εκπαίδευση και αυτή πρέπει να τις λαμβάνει υπόψη. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι και οι δάσκαλοι μπορεί να έχουν τις δικές τους θρησκευτικές πεποιθήσεις. Επειδή όμως το σχολείο είναι χώρος διαλόγου, μόρφωσης και συνύπαρξης μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών ηλικιών, διαφορετικών απόψεων και διαφορετικού υποβάθρου, θα πρέπει όλες οι σχέσεις να περιβάλλονται υπό το αίσθημα του αμοιβαίου σεβασμού και αυτό δεν είναι εύκολο. Για αυτό το λόγο, επιθυμούμε οι δάσκαλοι, άνθρωποι μορφωμένοι, ανοιχτόμυαλοι, οι οποίοι αποπνέουν σεβασμό και αποτελούν έμπνευση για κάποιους από τους μικρούς τους μαθητές, να προωθούν αυτόν τον τρόπο συμπεριφοράς της αμοιβαίας κατανόησης και του σεβασμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Gordon, T., (χ.χ.). The Delphi Method, *Futures Research Methodology* 3, Ανακτήθηκε από: http://millennium-project.org/FRMv3_0/04-Delphi.pdf, 29/6/2017

Jackson, R., (2015). Inclusive Study of Religions and Other Worldviews in Publicly-funded Schools in Democratic Societies. In K. Stoeckl and O. Roy (Eds.) *The Future of Religious Education in Europe, San Domenico di Fiesole: European University Institute*, 7-18. <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/37735>. Doi:[10.2870/30113](https://doi.org/10.2870/30113) 29/6/2017

Hanafin, S., (2004). Review of literature on the Delphi Technique. Ανακτήθηκε από: http://dcya.gov.ie/documents/publications/Delphi_Technique_A_Literature_Review.pdf, 29/6/2017

Llorent-Bedmar, V., Cobano-Delgado, V., (2014). The Teaching of Religious Education in Public Schools in the Nordic Countries of Europe. *Review of European studies* 6 (4). Doi:[10.5539/res.v6n4p50](https://doi.org/10.5539/res.v6n4p50) 29/6/2017

Moran, G., (χ.χ.). PARTNERS: RELIGIOUS AND MORAL EDUCATION Ανακτήθηκε από: <http://www.nyu.edu/classes/gmoran/PARTNERS.pdf> 29/6/2017

International Association for Religious Freedom (IARF), (2002). Religious Education in Schools: Ideas and Experiences from around the world. Ανακτήθηκε από: <https://iarf.net/wp-content/uploads/2013/02/Religious-Education-in-Schools.pdf> 29/6/2017

Nworie, J., (2011). Using the Delphi Technique in Educational Technology Research, *TechTrends* September/October 2011, 55 (7). Ανακτήθηκε από: <http://www.psycholosphere.com/Using%20the%20Delphi%20Technique%20in%20Educational%20Technology%20Research%20by%20Nworie%202.pdf> 29/6/2017

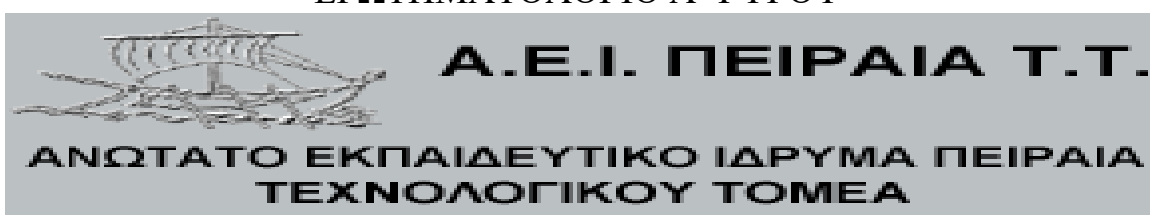
Pepin, L., (2009) *Teaching about Religions in European School Systems: Policy issues and trends – NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe* 2009 Network of European Foundations. Ανακτήθηκε από: http://www.nef-europe.org/wp-content/uploads/2013/03/Teaching-about-religion_NEF-RelDem-RELIGION-EDUCATION-Final.pdf 29/6/2017

Schreiner, P., (2013) Religious Education in the European Context. Ανακτήθηκε από: http://herj.lib.unideb.hu/file/3/55d2e539146dd/szerzo/eredeti_2014_04_14_peter_schreiner.pdf 29/6/2017

Schreiner, P., (χ.χ.). Religious Education in Germany. Ανακτήθηκε από: <http://www.evrel.ewf.uni-erlangen.de/pesc/ie-2008-schreiner.pdf> 29/6/2017

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Α΄ ΓΥΡΟΥ

Π.Μ.Σ. «ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΘΕΜΑ «Η ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI »

Αξιότιμε συμμετέχοντα/ αξιότιμη συμμετέχουσα,

Έχετε επιλεχθεί και καλείστε ως εμπειρογνώμονας να συμμετέχετε στην έρευνα του Π.Μ.Σ. «Διοίκηση εκπαιδευτικών μονάδων» του Α.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ Τ.Τ. με θέμα «Η πρόβλεψη του μέλλοντος της διδασκαλίας των θρησκευτικών στην Α΄βάθμια εκπαίδευση». Η έρευνα θα διεξαχθεί μέσω της μεθόδου Delphi, μιας συναινετικής επιστημονικής μεθόδου ανάλυσης, και έχει ως επιμέρους στόχους τη διερεύνηση παραμέτρων που σχετίζονται με το μάθημα των θρησκευτικών σε όλο το φάσμα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως η φύση του μαθήματος, η μεθοδολογία και διδασκαλία του, ο διαπολιτισμικός του χαρακτήρας, οι κοινωνιολογικές του προεκτάσεις, με σκοπό τη δυνατότητα πρόβλεψης αλλαγών του μαθήματος στο μέλλον και την υποστήριξη λήψης αποφάσεων σε μικροεπίπεδο (σχολική τάξη) και μακροεπίπεδο (εκπαιδευτικές δομές).

Η έρευνα είναι απολύτως εμπιστευτική και ανώνυμη.

Ο επιβλέπων καθηγητής του έργου ονομάζεται Σπυριδάκος Αθανάσιος, Κοσμήτορας της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Α.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ Τ.Τ.

Η επιστημονική σας κατάρτιση και εμπειρία θα προσφέρουν σημαντική βοήθεια στην ερευνητική μου προσπάθεια. Κάθε απάντηση, παρατήρηση και πρόταση είναι ευπρόσδεκτη και υποστηρίζει το έργο αυτό.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τον χρόνο και την πολύτιμη βοήθειά σας.

Με εκτίμηση,

Παπούλια Γεωργία-Μαρία

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΗ: ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1	Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό πρέπει να είναι υποχρεωτικό	
2	Το μάθημα πρέπει να είναι <i>ομολογιακό</i> και να ενισχύει την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών	
3	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να αντικατασταθεί από ένα είδος θρησκευσιολογίας με αναφορές σε όλες τις θρησκείες	
4	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να λάβει τη μορφή ενός υβριδικού μοντέλου που συνδυάζει εκτενή αναφορά στην επικρατούσα Θρησκεία της Ελλάδας (Ορθοδοξία) αλλά και αναφορές σε άλλες θρησκείες, σε όλες τις τάξεις του δημοτικού που διδάσκεται	
5	Στη περίπτωση ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα	
6	Στη περίπτωση θρησκευσιολογίας, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	
7	Στην περίπτωση υβριδικού μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

1	Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στην ιστορία των θρησκειών στα πλαίσια του μαθήματος	
2	Τα θρησκευτικά θα πρέπει να συνδεθούν με φιλοσοφικά θέματα και απόψεις (π.χ. ελληνική φιλοσοφία, απόψεις Πλάτωνα)	
3	Οι ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία τους στην παρούσα κατάσταση	
4	Οι μαθησιακοί στόχοι και σκοποί του μαθήματος είναι ξεκάθαροι στους μαθητές και δασκάλους	
5	Ορισμένες ενότητες ή και όλο το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκονται από ιερωμένους	
6	Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος είναι ξεκάθαρος	
7	Μπορούν να δημιουργηθούν θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης μαθητών και γονιών για τις διαφορετικές από την επικρατούσα στην Ελλάδα (Ορθοδοξία) θρησκείες	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΡΙΤΗ: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

1	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών	
2	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα	
3	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος «θρησκευτικού ανταγωνισμού»*	

**Σημείωση: ως θρησκευτικός ανταγωνισμός εννοείται ο ρατσισμός και θρησκευτικός συγκρητισμός που προκύπτει εντός σχολείου, μεταξύ των μαθητών, λόγω διαφορετικότητας θρησκείας.*

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

1	Η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων	
2	Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση είναι υποχρέωση του σχολείου	
3	Αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας	
4	Η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης οδηγεί σε αλλοίωση της προσωπικότητας του νέου	
5	Οι γονείς έχουν δικαίωμα να επιζητούν από την πολιτεία την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους	
6	Το μάθημα των θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες όπως προώθηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος	

Παρατηρήσεις/προτάσεις:

Π.Μ.Σ. «ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΘΕΜΑ «Η ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α' ΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI»

Φοιτήτρια: Παπούλια Γεωργία-Μαρία

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυριδάκος Αθανάσιος

Αξιότιμε συμμετέχοντα/ αξιότιμη συμμετέχουσα,

Σας ευχαριστώ θερμά για την συμμετοχή σας στον Α' γύρο της έρευνας, ο οποίος έχει πλέον ολοκληρωθεί. Η συμβολή σας στην προσπάθεια αυτή έχει εξέχουσα σημασία.

Αυτή τη φορά, καλείστε ως εμπειρογνώμων να συμμετέχετε στο Β' γύρο, τον τελευταίο γύρο της έρευνας. Η εμπειρία σας στο χώρο της εκπαίδευσης και η ακαδημαϊκή σας κατάρτιση είναι εκείνη η οποία θα μας επιτρέψει να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα και προβλέψεις για τις μελλοντικές αλλαγές στη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών στην Α' βαθμια εκπαίδευση. Κάθε σας απάντηση και κάθε σας διευκρίνιση ή σχόλιο λαμβάνεται υπόψη και διευκολύνει το συγκεκριμένο έργο. Σας υπενθυμίζουμε ότι μπορείτε να εκφράσετε ελεύθερα την άποψή σας, τους προβληματισμούς ή τις σκέψεις σας, οι οποίες είναι απολύτως σεβαστές και έχουν τον πιο σημαντικό ρόλο στην εργασία αυτή. Παράλληλα, δεσμευόμαστε για την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα της έρευνας.

Χωρίς τη βοήθειά σας, η εκπλήρωση αυτού του έργου θα ήταν αδύνατη, για αυτό το λόγο, σας ευχαριστώ θερμά.

Με εκτίμηση,

Παπούλια Γεωργία-Μαρία

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ Β' ΓΥΡΟΥ

Οδηγίες συμπλήρωσης ερωτηματολογίου:

Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται οι αρχικές σας απαντήσεις και οι διάμεσοι των απαντήσεων οι οποίες προέκυψαν από τις απαντήσεις όλων των συμμετεχόντων.

Καλείστε να δώσετε τώρα την τελική σας απάντηση μέσω της κλίμακας από 1 έως 5.

Παρακαλούμε πολύ, σε περίπτωση που το επιθυμείτε, εάν η τελική σας απάντηση σε κάποια ερώτηση διαφέρει σημαντικά (>2 μονάδων της κλίμακας αυτής) από τη διάμεσο, μπορείτε να εξηγήσετε τη διαφωνία σας ελεύθερα στις παρατηρήσεις/προτάσεις.

Υπενθυμίζεται η κλίμακα που χρησιμοποιείται:

1: Διαφωνώ κάθιστα

2: Διαφωνώ εν μέρει

3: Διατηρώ ουδέτερη στάση

4: Συμφωνώ εν μέρει

5: Συμφωνώ απολύτως

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΩΤΗ: ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΨΗ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ	ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
1	Το μάθημα των θρησκευτικών στο δημοτικό πρέπει να είναι υποχρεωτικό		4	
2	Το μάθημα πρέπει να είναι ομολογιακό και να ενισχύει την Ορθόδοξη πίστη των μαθητών		4	
3	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να αντικατασταθεί από ένα είδος θρησκευσιολογίας με αναφορές σε όλες τις θρησκείες		1	
4	Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να λάβει τη μορφή ενός υβριδικού μοντέλου που συνδυάζει εκτενή αναφορά στην επικρατούσα Θρησκεία της Ελλάδας (Ορθοδοξία) αλλά και αναφορές σε		4	

	άλλες θρησκείες, σε όλες τις τάξεις του δημοτικού που διδάσκεται			
5	Στην περίπτωση ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα		5	
6	Στην περίπτωση θρησκευολογίας ή υβριδικού μοντέλου μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα		2	
7	Στην περίπτωση υβριδικού μαθήματος, οι μαθητές μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα		4	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΗ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΨΗ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ	ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
1	Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στην ιστορία των θρησκειών στα πλαίσια του μαθήματος		5	
2	Τα θρησκευτικά θα πρέπει να συνδεθούν με φιλοσοφικά θέματα και απόψεις (π.χ. ελληνική φιλοσοφία, απόψεις Πλάτωνα)		4	
3	Οι ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών επαρκούν για την αποτελεσματική διδασκαλία τους στην παρούσα κατάσταση		4	
4	Οι μαθησιακοί στόχοι και σκοποί του μαθήματος είναι ξεκάθαροι στους μαθητές και δασκάλους		3	
5	Ορισμένες ενότητες ή και όλο το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκονται από ιερωμένους		1	
6	Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του μαθήματος είναι ξεκάθαρος		3	
7	Μπορούν να δημιουργηθούν θεματικές εβδομάδες ενημέρωσης μαθητών και γονιών για τις διαφορετικές από την κυρίαρχη στην Ελλάδα (Ορθοδοξία) θρησκείες		4	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΡΙΤΗ: ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΨΗ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ	ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
1	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευρύνει τους ορίζοντες των μαθητών		4	
2	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες διευκολύνει την ανοχή στη διαφορετικότητα		4	
3	Η επαφή με διαφορετικές θρησκείες μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος «θρησκευτικού ανταγωνισμού»		4	

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΤΕΤΑΡΤΗ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΨΗ	ΔΙΑΜΕΣΟΣ	ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ
1	Η Ορθοδοξία αποτελεί μέρος της παράδοσης και του πολιτισμού των Ελλήνων		5	
2	Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση είναι υποχρέωση του σχολείου		5	
3	Αλλαγή στη θρησκευτικότητα των Ελλήνων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγή της δομής της κοινωνίας		5	
4	Η έλλειψη θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης οδηγεί σε αλλοίωση της προσωπικότητας του νέου		3	
5	Οι γονείς έχουν δικαίωμα να επιζητούν από την πολιτεία την θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους		4	
6	Το μάθημα των θρησκευτικών στην Α'βάθμια εκπαίδευση εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες όπως προώθηση ενός ανθρωπιστικού πνεύματος			

Παρατηρήσεις/προτάσεις:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ

Α.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ Τ.Τ.

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ**

Π.Μ.Σ. «ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ»

ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΘΕΜΑ «Η ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΤΗΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ Α΄ΒΑΘΜΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ DELPHI»

Φοιτήτρια: Παπούλια Γεωργία-Μαρία

Επιβλέπων καθηγητής: Σπυριδάκος Αθανάσιος

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Οδηγίες συμπλήρωσης:

Αξιότιμε συμμετέχοντα/αξιότιμη συμμετέχουσα,

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μία προσπάθεια πρόβλεψης θετικών και αρνητικών επιπτώσεων που μπορεί να έχει κάθε μοντέλο διδασκαλίας των θρησκευτικών του δημοτικού στην εκπαίδευση και στην κοινωνία.

Στις ερωτήσεις που ακολουθούν, καλείστε να εκφράσετε τη συμφωνία ή τη διαφωνία σας με ένα Σ το οποίο σημαίνει συμφωνώ ή ένα Δ το οποίο σημαίνει διαφωνώ. Ακόμη, μπορείτε να προσθέσετε ελεύθερα τις ιδέες και τις απόψεις σας.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ	ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	ΥΒΡΙΔΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Κάλυψη αναγκών των περισσότερων μαθητών	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	Ικανοποίηση αναγκών όλων των μαθητών
Διατήρηση του δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας	Κατανόηση μεγάλου μέρους της ελληνικής νοοτροπίας	Ικανοποίηση απαιτήσεων όλων των γονιών
Σεβασμός στην προσωπικότητα και στις πεποιθήσεις του κάθε μαθητή	Ικανοποίηση απαιτήσεων μεγάλου ποσοστού των γονέων	Αλληλοκατανόηση μεταξύ μαθητών, διεύρυνση οριζόντων
Διεύρυνση οριζόντων	Άλλο:	Διατήρηση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας
Άλλο:		Άλλο:
ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ
Αλλοίωση της παράδοσης και της θρησκευτικότητας	Έλλειψη αλληλοκατανόησης	Μαθησιακός φόρτος μαθητών λόγω μεγαλύτερης διδακτέας ύλης
Αλλοίωση ηθών και εθίμων	Μεροληπτική ικανοποίηση αναγκών των μαθητών	Αντιδράσεις
Αντιδράσεις	Άλλο:	Άλλο:
Άλλο:		

Σας ευχαριστώ για τη συμμετοχή σας.

Με εκτίμηση,

Παπούλια Γεωργία-Μαρία